

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV VĚD O UMĚNÍ A KULTUŘE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Doklady barokní úcty k Panně Marii
Budějovické v Č. Budějovicích a blízkém okolí –
sochy, fresky a obrazy**

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Látal, Ph.D.

Autor práce: Kateřina Zvoňárová

Studijní obor: Dějiny umění

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Při vytváření této bakalářské práce jsem využila ChatGPT k vytvoření abstraktu a klíčových slov v anglickém jazyce. Získané výsledky jsem důkladně zkontrolovala i revidovala a plně přejímám odpovědnost za výslednou podobu práce.

V Českých Budějovicích dne 29.4.2026

Kateřina Zvoňárová v.r.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomáhali při psaní této bakalářské práce. V první řadě děkuji Mgr. Hynku Látalovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné podněty, rady a trpělivost. Dále bych ráda poděkovala pracovníkům Jihočeského muzea, Alšovy Jihočeské galerie a Státního památkového ústavu ú. o. p. v Českých Budějovicích za ochotu a sdílení důležitých materiálů, které byly pro vznik práce stěžejní. Nesmím také zapomenout poděkovat mé rodině a přátelům, kteří mi během celého studia vždy pomáhali a byli velkou oporou.

Anotace

Kateřina Zvoňárová

Doklady barokní úcty k Panně Marii Budějovické v Č. Budějovicích a blízkém okolí – sochy, fresky a obrazy

Bakalářská práce se zaměřuje na působení milostného obrazu Panny Marie Budějovické (Klasové) v období baroka na území Českých Budějovic a jejich blízkého okolí. Práce si klade za cíl představit kulturně-historické pozadí existence deskového obrazu, přivezeného z Itálie roku 1410, posléze i vznik a rozšíření mariánského kultu a samostatného ikonografického typu, jehož podoba byla v českém prostředí hojně kopírována a dále variována zejména v 15. až 18. století a zůstává dodnes významným předmětem mariánské úcty. Pozornost je věnována dochovaným barokním uměleckým památkám – sochám, freskám a obrazům, jež jsou topograficky zmapovány. Je kladen důraz na jejich původní funkci v rámci náboženského života ve městě a vývoj zobrazování v souvislosti s dobovými ideály. Práce vychází z terénního průzkumu, archivních pramenů, restaurátorských zpráv, odborné literatury a usiluje o komplexní postihnoutí projevů a významu mariánské úcty v náboženském a společenském životě v českobudějovickém regionu.

Klíčová slova

Milostný obraz - Mariánský kult - Panna Marie Budějovická (Klasová) - Baroko – Dominikánský klášter - České Budějovice

Annotation

Kateřina Zvoňárová

Evidence of Baroque Devotion to the Virgin Mary of České Budějovice in the City and Its Surroundings – Sculptures, Frescoes, and Paintings

This bachelor's thesis focuses on the influence of the miraculous image of the Virgin Mary of České Budějovice during the Baroque period in the city of České Budějovice and its surrounding area. The aim of the thesis is to present the cultural and historical background of the panel painting, which was brought from Italy in 1410, as well as the subsequent emergence and spread of the Marian cult and a distinct iconographic type. This type was widely copied and further varied in the Czech lands, especially between the 15th and 18th centuries, and remains an important object of Marian devotion to this day. The thesis pays particular attention to preserved Baroque monuments—sculptures, frescoes, and paintings—which are examined and topographically mapped. It is based on field research, archival sources, and scholarly literature, and aims to provide a comprehensive account of the manifestations and significance of Marian devotion in the religious and social life of the České Budějovice region.

Keywords

Miraculous image – Marian cult – Virgin Mary of České Budějovice – Baroque – Dominican monastery – České Budějovice

Obsah

Úvod.....	7
Kritické zhodnocení literatury	9
1. Mariánská úcta v období baroka – milostné obrazy a jejich kult	12
2. Milostný obraz Panny Marie Budějovické	15
2.1. Historie obrazu	15
2.2. Popis obrazu	18
2.3. Úcta k obrazu a zázraky s ním spojené	20
3. Multiplikace motivu Panny Marie Klasové	25
3.1. Původ ikonografického typu	25
3.2. Výskyt motivu v zahraničí	28
3.3. Výskyt motivu v českých zemích.....	30
4. Výskyt motivu v Českých Budějovicích a blízkém okolí v období baroka.....	35
4.1. Obrazy	35
4.2. Sochy	41
4.3. Fresky - domovní znamení.....	58
4.4. Pozdější díla	63
Závěr	64
Seznam použitých zdrojů.....	66
Obrazová příloha.....	69

Úvod

V křesťanském světě je obecně rozšířena úcta k Panně Marii, nicméně v Českých Budějovicích nabyla specifické podoby. Dominikáni ze zdejšího kláštera po staletí pěstovali kult Panny Marie Klasové, jejíž gotický deskový obraz byl do města přivezen počátkem 15. století z Itálie, a jehož věhlas časem překročil hranice jižních Čech. Během následujících staletí nabýval kult Panny Marie Budějovické na důležitosti, obrazu byly připisovány četné zázraky, svůj největší vzestup však zažil v období baroka, kterým se zabývá i tato bakalářská práce.

Panna Marie Budějovická byla po staletí ochránkyní města a jeho obyvatel, v těžkých dobách válečných i v osobních krizích se stala významným objektem mariánské úcty. Přestože byla úcta k obrazu osvěcenskými myšlenkami postupně vytlačována, kult nikdy nevymizel. Větší pozornosti se milostnému obrazu začalo dostávat až ke konci tisíciletí, kdy proběhlo jeho restaurování, čímž byl zájem o paládium města oživen. Úcta k Panně Marii Budějovické má stále pro českobudějovický region svůj význam, k městu neodmyslitelně patří jako součást jeho identity. Důležitost zdejšího mariánského kultu se snaží tato práce vyzdvihnout a pokouší se znovu obrátit pozornost na díla, která bývají běžně opomíjena či upozadřována a poukázat na to, jakou důležitost v dřívějších dobách měla.

Tato bakalářská práce v úvodních kapitolách nastiňuje okolnosti vzniku milostných obrazů v období baroka a jejich kultu, seznamuje ve stručnosti s politicko-náboženskou situací v českých zemích, která se stala základem pro jeho rozvinutí. Její kapitoly mapují původní gotický milostný obraz Panny Marie Budějovické, jeho historii a náboženský význam v dobovém kontextu. Dále se práce soustřeďuje na původ jeho vyobrazení a jeho ikonografický rozbor a snaží komplexně postihnout tento mariánský typ v rámci dějin umění. Práce sleduje rozšíření motivu Panny Marie Klasové v cizině, ale především klade důraz na výskyt v Českých zemích, kde se nachází konkrétní poutní místa spjatá s úctou k českobudějovické Divotvůrkyni. Hlavní část práce je věnována jednotlivým dochovaným památkám vyobrazujícím Pannu Marii Budějovickou v Českých Budějovicích a blízkém okolí. Práce se snaží o komplexnější zmapování více či méně známých zobrazení tohoto typu různého provedení od kvalitnějších prací až po ty lidovější. Díla jsou analyzována v souvislosti s jejich původní funkcí, kterou plnila, a

řazena tak, aby byl zřejmý jejich uměleckohistorický vývoj. Výzkum ukazuje, jakými médii byla nejvíce šířena a v jaké době byla účta k nim na vrcholu svého vzestupu.

Výsledkem práce by mělo být nejen hlubší porozumění tomuto specifickému mariánskému typu, zároveň by tato práce měla být impulsem k dalšímu badatelskému zájmu o památky, kterým dosud nebyla věnována pozornost v uceleném kontextu.

Kritické zhodnocení literatury

Výzkum pro tuto bakalářskou práci vychází především z kombinace studia odborné literatury a vizuální analýzy samotných děl, okrajové informace byly zjišťovány také z nepublikovaných pramenů uložených na NPÚ ÚOP.

Pro uvedení do tématu bylo nejdříve nutno nastínit obecně kult milostných obrazů v Čechách a podmínky pro vzestup mariánské úcty. Pro tuto kapitolu se staly nejprínosnější knihy *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*¹ a *Zahrada mariánská - mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*² od historika umění J. Royta, který se touto problematikou dlouhodobě zabývá. Publikace je sepsána velmi podrobně, informace z některých pasáží byly zužitkovány i pro další kapitoly, například původ ikonografického motivu Panny Marie Klasové. Z poznatků J. Royta vychází i kniha *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*³ od Jiřího Mikulce, která se stala rovněž důležitým podkladem.

Následující část práce se soustřeďuje na samotný milostný obraz. Co se týče literatury pojednávající přímo o gotickém milostném obraze, jsme odkázáni na zápisy o Panně Marii Budějovické z pozdější doby, z důvodu několika morových epidemií v polovině 16. století, kdy dominikánský klášter téměř vymřel a jeho archiv se ztratil. Nejstarší dochovanou literaturou k obrazu je kniha dominikána Michaela Schichellia *Puteus aqaurum viventium* z roku 1665. Nejdetailnější studií k obrazu je monografie redemptoristy P. J. Watzla *Orodoznice před svatyní svatých: původ a dějiny zázračného obrazu P. Marie v kostele OO. Redemptoristů v Č. Budějovicích 1410-1910* z roku 1910, která se však ve velké části zabývá dějinami města. Autor zde vychází z o pár let staršího článku J. Grause z roku 1898 a opírá se i o publikaci svého předchůdce, redemptoristy F. X. Franze *Budějovická Panna Maria. Dějiny mariánského kostela a jeho milostného obrazu*, vydanou v roce 1905. Další, kdo se obrazu věnoval byl rovněž českobudějovický redemptorista J. Zíka (1932)⁴, jehož závěry týkající se datace a provenience jsou opatrnější než Watzlova hypotéza, která mylně tvrdí, že obraz je originálem, nikoli kopií. Informace ze starší literatury bylo potřeba pozorněji sledovat, některé detaily nebyly

¹ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999

² Jan Royt, *Zahrada mariánská - mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*, Sušice 2000

³ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Příbram 2013

⁴ Jan Zíka, *Panna Maria Budějovická. Nástin a popis starobylého chrámu a milostného obrazu*, České Budějovice, 1932

úplně přesné, jelikož v průběhu pozdějších let bylo dosaženo nových závěrů, nicméně se jedná spíše o zanedbatelné nepřesnosti týkající se například rozměrů obrazu či materiálu desky. Pro novější poznatky bylo nutné sáhnout po soudobých periodikách vycházejících z nových průzkumů, například článku z Českobudějovických listů z roku 1998 *Restaurátor poodhalil téměř šestisetleté tajemství zázračné budějovické Madony*.

Hlavním materiálem při zpracování ústřední části práce, soustředěné na barokní zobrazení P. M. Klasové v Českých Budějovicích se stal článek od Jiřího Černého ze Zpráv Památkové péče *Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace* (2003), který značně usnadnil nalezení a zmapování velké části památek zobrazujících tento motiv v zahraničí, ale především na území Českých zemí s důrazem na České Budějovice. Spis souhrnně postihuje celé téma, není však v jeho kapacitě zacházet do hlubších údajů o jednotlivých dílech, avšak poskytuje syntézu všech dosud známých informací včetně těch nejnovějších. Vzhledem k autorově dlouhodobému zájmu o téma mi byly nápomocné i další jeho publikace, jako například *Poutní místa jižních Čech*.⁵

Dalším autorem, z jehož děl bylo čerpáno, se stal jihočeský archivář a regionální historik Daniel Kovář, který se v rámci své práce věnuje dějinám města Českých Budějovic, ale i dominikánskému klášteru⁶. Nápomocná byla i jeho nedávná publikace *Veduty Českých Budějovic*⁷, vycházející z archivního bádání, která vznikla ke stejnojmenné výstavě v Jihočeském muzeu, ve které byly na dobových nákresech a grafických listech často zachyceny nepřímé důkazy o účtě k Panně Marii Budějovické, které mohly být v mé práci využity. Daniel Kovář spolu s Milanem Binderem vydali publikaci *Drobná sakrální architektura na území Českých Budějovic*⁸, kde jsou kromě aktuálních fotografií zveřejněny i archivní dobové fotografie, díky nimž bylo možné zmapovat vzhled děl před jejich případným poničením.

Mezery v pramenech byly nejvíce markantní při zpracovávání drobnějších děl, především domovních znameních, která v literatuře nejsou příliš zpracována, v dokumentacích jednotlivých domů se zmínky o historii fresek na fasádě jsou téměř mizivé či se

⁵ Jiří Černý, *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, České Budějovice, 2006

⁶ Daniel Kovář – Roman Lavička, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice, 2017

⁷ Daniel Kovář, *Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17. – 19. století*, České Budějovice, 2025

⁸ Milan Binder, *Kapličky, sochy, křížky: drobná sakrální architektura na území Českých Budějovic*, České Budějovice, 2019

neobjevují vůbec. Zde byly využity pouze články od Františka Rady⁹ a Radka Chodury¹⁰. Vzhledem k neprobádanosti tématu se proto otevírají dveře pro další případný zájem.

Jako další zdroje byly využity některé práce bývalých studentů z Jihočeské univerzity, jejichž práce se okrajově zabývaly i díly s Pannou Marií Budějovickou. Jednalo se o dvě práce (jedna bakalářská, jedna diplomová) z ústavu archivnictví a pomocných věd historických, konkrétně od Marie Frojdové - *Latinské nápisy města Českých Budějovic*¹¹, Hany Strouhové - *Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900*¹², kde se obě zabývají nápisy na českobudějovických památkách včetně děl, která jsou zpracovávána v mé práci. Dále se důležitým podkladem stala i práce Matěje Vodičky - *Českobudějovický sochař Josef Dietrich*¹³, která rozpracovává kamenosochařské památky obsažené i v mé práci. K výzkumu dále byla použita vizuální analýza samotných děl, která vycházela ze základů z mé dosavadní uměleckohistorické praxe.

⁹ František Rada, Domovní znamení, In: Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, roč. 2, č. 3, České Budějovice, 1965

¹⁰ Radko Chodura, K výtvarné interpretaci Panny Marie Ochranitelky na českobudějovických domovních znameních, In: Setkání, č.1, České Budějovice 1997

¹¹ Marie Frojdová, Latinské nápisy města Českých Budějovic (Bakalářská práce), České Budějovice, 2014

¹² Hana Strouhová, Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900 (Diplomová práce), České Budějovice 2015

¹³ Matěj Vodička, Českobudějovický sochař Josef Dietrich (Bakalářská práce), České Budějovice 2014

1. Mariánská úcta v období baroka – milostné obrazy a jejich kult

Jedním z hlavních fenoménů barokní kultury byla úcta k milostným sochám a obrazům. Mariánská úcta byla vždy v křesťanském světě obecně rozšířena, větší důležitosti však nabyla po Tridentském koncilu (1545-1563), kde se mimo jiné řešila právě otázka Panny Marie, její Nanebevzetí a božská podstata. Na rozvoji mariánského kultu se později výrazně podílela celková politická a náboženská situace během 17. a 18. století ve střední Evropě, sjednocené rakouskými Habsburky věrnými katolické církvi, která vytvořila dokonalé podmínky pro její vzestup. Mariánská úcta se stala součástí Pietas Austriaca, čili státní zbožnosti. V oblasti Dolních a Horních Rakous nebyla kontinuita mariánské úcty nikdy přerušena, tak jako například v zemích Koruny české během husitských válek.¹⁴ V českých zemích, podobně jako v Polsku, v Bavorsku či v rakouských zemích panovala zřetelná snaha učinit Pannu Marii symbolickou královnou země a její ochránkyní. Byla jí připisována například zásluha při vítězství na Bílé hoře.¹⁵

Propagování kultu milostných obrazů zpočátku inicioval především panující rod Habsburků, později se však začaly uplatňovat i bohatí aristokraté a církevní řády. Řeholní prostředí nabízelo téměř ideální prostředí. Mariánská úcta se zde udržovala mnoha způsoby souvisejícími se zaměřením konkrétního řádu, nicméně součástí řádové zbožnosti obecně byly v barokních klášterech mariánské obrazy uctívané jako domácí zástita (mater domus), mnohé z nich pocházely ze středověku. Jednotlivé řády se zaměřovaly na různé mariánské kultury a ty také šířily do laického prostředí v okruhu své působnosti. Mendikantský řád servitů (služebníci Panny Marie) se soustředil na kult Panny Marie Bolestné, augustiniáni pěstovali kult Panny Marie Utěšitelky, v karmelitánském prostředí se šířil kult Panny Marie Karmelské, středobodem mariánské úcty dominikánů byl růženec a kult Panny Marie Růžencové. Uvedené řády šířily své kultury mimo jiné i prostřednictvím náboženských bratrstev, organizovaných pro laiky.¹⁶ V tom vynikal jezuitský řád, který v rámci svého rekatolizačního působení užíval mariánskou úctu velmi výrazně. Zasloužili se také o obnovení poutí. Jednalo se o hromadná putování, obvykle ve výročních dnech, k památným či posvátným místům.¹⁷

¹⁴ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 223

¹⁵ Jan Royt, *Zahrada mariánská – mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*, Sušice. 2000, s. 31-35

¹⁶ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Příbram 2013, s. 63

¹⁷ Petra Fialová, *Panna Maria Klasová*, in: *Muzejní a vlastivědná práce*, č. 3, Praha 1995, s. 138

Další možnost pro rozvoj mariánské úcty představovala četná církevně uznaná vyobrazení Panny Marie. Často šlo o významné a uctívané typy obrazů a soch, které se těšily úctě věřících a jejichž kopie se šířily katolickou Evropou. Zůstaneme-li ještě u řeholního prostředí, pak můžeme jmenovat například jezuity uctívanou a v jejich chrámech také šířenou sošku Panny Marie z Belgické Foy, u karmelitánů šlo o zobrazení Matky Boží Karmelské připisované apoštolovi sv. Lukášovi, benediktini ve svých chrámech uctívali obraz Madony „Benediktinských potěšení“ (*Delitiae Benedictinae*), benediktini ze španělského Monserratu uctívali sochu Panny Marie Monserratské, servité měli svůj typ vypodobnění Panny Marie Bolestné apod.¹⁸

Milostné obrazy a sochy se stávaly i důležitou součástí poutních míst a tvoří v katolické církvi specifickou skupinou zobrazení, která je hierarchicky vyzdvížena. Jako milostné mariánské jsou v katolické církvi označovány ty obrazy (nebo sochy), u kterých se skrze modlitbu k Matce Boží projevily milosti různého charakteru (např. uzdravení, záchrana života při neštěstí apod.)¹⁹ Legitimizace zázraků milostných soch a obrazů nebyla zdaleka jednoduchá. Na základě ustanovení církevních orgánů byly zázraky přísně vyšetřovány stanovenou komisí a do jejího konečného verdiktu nesměly být socha či obraz veřejně uctívány.²⁰

Zvláštní úctu ke specifickým obrazům v katolické církvi můžeme pozorovat již od středověku, kult konkrétních obrazů známe již z Byzance, nicméně na našem území došlo k největšímu rozšíření postupně od pozdního středověku, ale zejména v období baroka. Prototypy milostných obrazů byly často kopírovány a jednotlivé ikonografické typy byly rozšiřovány malbou, sochařským provedením, literaturou (mariánskými atlasy) včetně ilustrací, grafickými listy a v lidovém prostředí i svatými obrázky či podmalbami na skle, které si věřící přinášeli z poutních míst. Posvátnost kopie se v některých případech zvyšovala tím, že byla dotýkána s originálem. K milostným obrazům nepochybně patřily tzv. votivní dary, totiž předměty darované Bohu, Panně Marii či jinému světcovi jako projev vděčnosti za vyslyšení prosby. Nejčastěji se jednalo o mince, křížky, srdíčka či nápisové tabulky, které byly zavěšovány přímo na obraz, případně do jejich těsné blízkosti.

¹⁸ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Příbram 2013, s. 63

¹⁹ Jiří Černý, *Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace*, in *Zprávy památkové péče*, 2003, č. 5, s. 320

²⁰ Jan Royt, *Zahrada mariánská - mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*, Sušice 2000, str. 35

Pro ilustraci můžeme uvést stručný přehled mariánských soch a obrazů v jihočeské oblasti. Jedním z nejčastěji vyskytujících se typů milostných mariánských obrazů – odhlédneme-li od typu Panny Marie Lurdské, která je úplně nejrozšířenější – je zde typ Panny Marie Pomocné, nazývané podle jednoho z poutních míst též Pasovské. Jeho vzor se nachází v kostele sv. Jakuba v Innsbrucku, který namaloval Lucas Cranach starší patrně v roce 1537. V polopostavě znázorněná sedící Panna Maria drží nahého Ježíška před svým pravým ramenem, Ježíšek charakteristicky zvedá pravou nožku přes Mariinu levou ruku. Matka i dítě se dotýkají obličeji. Z barokních kopií v jihočeském kraji v četnosti výskytu zaujímá druhou příčku typ Panny Marie Mariazellské, prototyp nevelké pozdně románské sošky trůnící Madony s Ježíšem, která je uctívána ve štyrském Mariazell, národní svatyni Rakouska, kdysi hlavním poutním místě celé habsburské monarchie. Západočeského původu je prototyp tzv. Panny Marie Klatovské, s níž se můžeme nejčastěji setkat v oblasti jihozápadních Čech. Na obraze je znázorněna trůnící Matka Boží s Ježíškem na klíně. Panna Marie má na čele krvácející ránu, Ježíšek pravou rukou žehná a v levé drží svitek s latinským nápisem. Centrem kultu je město Klatovy, obraz sem byl údajně přivezen roku 1650 z Itálie.²¹ Nejznámějším českým prototypem milostné sochy je Panna Maria Svatohorská, nazývaná podle hlavního českého poutního místa Svatá Hora u Příbrami. Z uměleckohistorického hlediska se jedná o gotickou dřevořezbu stojící černé Madony s neoděným Ježíškem na levé ruce. Českého původu je také obraz Panny Marie Karlovské, vyobrazující stojící těhotnou Pannu Marii s rozepjatýma rukama. Z území českobudějovické diecéze pochází také typ Panny Marie Sušické. Tento obraz (vytvořený pravděpodobně začátkem 17. století) znázorňuje polopostavu Matky Boží se sepjatýma rukama a s velkým mečem vbodnutým do prsou. Z českých Madon se můžeme setkat také s kopiemi Staroboleslavského paládia nebo Madony Zbraslavské, moravské miraculosity zastupuje typ Madony Svatotomské (Brněnské).²² Ze zahraničních Madon se v jižních Čechách několikrát vyskytují Panna Maria Ustavičné pomoci, Panna Maria Sněžná, Panna Maria s nakloněnou hlavou, Panna Maria Dobré rady, Panna Maria Karmelská, francouzská Panna Maria Lurdská a Panna Maria Pařížská, obvyklý je též typ Panny Marie Růžencové. Vzácněji lze spatřit Madonu Loretánskou nebo Madonu Einsiedelskou. Vysloveně jihočeským prototypem je pak obraz Panny Marie Budějovické, kterému jsou věnovány následující kapitoly.

²¹ Jiří Černý, *Poutní místa českobudějovické diecéze: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, Pelhřimov 2013, s. 19

²² *Ibidem*, s. 20-21

2. Milostný obraz Panny Marie Budějovické

V klášterním kostele Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích byl po staletí uchováván milostný mariánský obraz, který se stal paládiem města, ochranným předmětem představujícím záštitu města před nebezpečím. Původně dominikánský kostel je jednou z nejstarších památek města a jeho počátky jsou současné se založením města Přemyslem Otakarem II. v roce 1265.

2.1. Historie obrazu

Podle záznamů v archivu české provincie dominikánů přinesl obraz z Itálie zámožný a zbožný budějovický měšťan Václav Institorius (Kramář) v roce 1410 a ponechal si obraz ve svém domě. Po určité době jej odevzdal otcům dominikánům s prosbou, aby byl umístěn v kostele Panny Marie. Dominikáni se napřed dotazovali arcibiskupské konsistoře v Praze, smí-li být obraz vystaven k veřejné účtě v kostele. Rozhodnutí dopadlo příznivě. Obraz byl v průvodu přenesen do klášterního kostela a pověšen na pátém pilíři severní boční lodi. Pod obrazem se nacházel oltářík, kolem něhož byla zbudována silná železná mříž. Před obraz přicházeli stovky zbožných věřících z města i dále a přednášeli Matce Boží s důvěrou své prosby. Jejich důvěra nebyla zklamána, což je patrné z darů, které byly kolem obrazu zavěšovány jako projevy vděčnosti. Tato skutečnost je popsána ve zprávě Michaela Schichellia ²³: *„Kolem obrazu visely dary ze zlata a drahokamů, berly, stříbrné oči, nohy, srdce, hlavy, figurky, znázorňující dítky, jež tu zavěsili lidé, kteří byli uzdraveni a vyslyšeni, aby hlásaly jejich vděčnost. Nejvýznačnější mezi těmi dary byl dřevěný obraz, na kterém byl zobrazen rytíř se třemi mlýnskými kameny, jak klečí před budějovickým milostným obrazem. Nápis, který byl na obraze, je kvůli stáří nečitelný. Odhaduje se, že tento votivní obraz mohl být věnován mezi lety 1430 – 1440.“* ²⁴

Na pátém pilíři obraz Panny Marie zůstal a byl zbožně uctíván do roku 1634, kdy byl slavnostně přenesen do nově zbudované kaple na konci severní postranní lodi, těsně vedle presbytáře v klášterním kostele. Kapli nechal vybudovat na své náklady císařský generál Don Baltazar hrabě Marradas, velký ctitel Panny Marie Budějovické. Přenesení obrazu byl tehdy velkou slavností pro celou zemi. ²⁵ V Marradasově kapli sídlila madona sto let.

²³ Michael Schichellius, *Puteus aqvarum viventim*, Praha 1665, s. 136

²⁴ Jan Zíka, *Panna Marie Budějovická: Nástin a popis starobylého chrámu a milostného obrazu*, České Budějovice 1932, s. 80-81

²⁵ Tuto kapli, kterou nechal zbudovat, si Marradas zvolil za místo svého posledního odpočinku. Zemřel čtyři roky po přenesení milostného obrazu, 12. srpna 1638, ve věku 78 let. Z vděčnosti a na paměť jeho veliké úcty k Bohorodičce dali Dominikáni upevnit nad vchodem do kaple jeho znak s věnováním.

Obraz se postupně stal palládiem města, ochranným předmětem představujícím záštitu města před nebezpečím. Panně Marii Budějovické se přičítala například ochrana města před vpádem švédských vojáků 1639.

Roku 1678 objednali řeholníci a ctitelé budějovické divotvůrkyně do kaple stříbrný oltář, se stříbrným svatostánkem a trůnem, na němž obraz spočinul.²⁶ V průběhu 17. století začala do dominikánského kostela přicházet pravidelně pořádaná procesí z Jihlavy, Písku, Trhových Svinů a Rožmberka nad Vltavou, k nimž se připojovaly i menší průvody z několika šumavských městeček a vesnic. Slávu zázračného obrazu šířily také spisy, vydávané českobudějovickými dominikány, z nichž se mohli poutníci dozvědět o historii a zázracích obrazu Panny Marie Budějovické (například M. Schichelius). Během moru roku 1713 se konala prosebná procesí k obrazu. Poutníci přicházeli do Budějovic na svátky svatodušní zejména z Písku, na svátek Navštívení Panny Marie z Jihlavy, z Rožmberka, Vyššího Brodu, Hořic, Německého Benešova a Trhových Svinů.²⁷ Lidé k obrazu i nadále přinášeli různé dary, zejména v podobě stříbrných mincí, které byly připevňovány po jeho okraji. Votivní dary pak přitahovaly pozornost i lidí s nekalými úmysly. Podle kronik byl roku 1632 za městem oběšen jistý voják, který obraz okradl. Případy pokusů o oloupení Madony byly zaznamenány i v pozdějších letech 1805, 1894 a 1910.²⁸

Z nařízení císaře Josefa II. byly roku 1784 zrušeny duchovní řády a kongregace, které se zabývaly duchovní správou. Dekretem byl zasažen i dominikánský řád a kostel i s klášterem byl odevzdán Piaristům. Pravděpodobně roku 1785 nechali piaristé originální obraz přenést se stříbrným trůnem z kaple na hlavní oltář.²⁹ Mezi lety 1865- 1895 byl nově zbudován hlavní pseudogotický oltář, na kterém se obraz nacházel až do roku 1944, kdy byl v souvislosti s bombardováním Českých Budějovic převezen a v trezoru uschován na Svaté Hoře u Příbrami. Na své původní místo se opět vrátil po skončení války.³⁰

²⁶ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 259

²⁷ Jiří Kopáček (ed.), *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006, 386

²⁸ Alena Schelová, Restaurátor poodhalil téměř šestisetleté tajemství zázračné budějovické Madony, in *Českobudějovické listy*, 19.12. 1998, příl. Vánoční listy, s. 13

²⁹ Jan Zíka, *Panna Maria Budějovická. Nástin a popis starobylého chrámu a milostného obrazu*, České Budějovice 1932, s. 38

³⁰ František Hobizal, *Budějovická trilogie: Budějovické nálady – volání budějovických zvonů – bomby na Budějovice*, Kostelní Vydří 2007, s. 141

Během komunistického režimu se na hlavním oltáři obraz nacházel pozapomenutý až do roku 1994, kdy jej z obavy před krádežemi nahradila barevná fotografie. Tento stav trval do roku 1998, kdy nechal českobudějovický biskup Mons. ThDr. Antonín Liška pořídit novou malovanou kopii, kterou pak vyhotovili akad. malíři a restaurátoři Alois a Martin Martanové. Jaroslav Kubíček následně zhotovil přesnou kopii zlaté a drahokamy zdobené barokní korunky nad hlavou Panny Marie.³¹ Restaurátoři z obrazu sejmuli zhruba dva kilogramy votivních darů. Na rubové straně byla zabudována ve společném rámu spolu s gotickým obrazem i barokní kopie Budějovické Madony, patrně z 18. století.³² Během restaurátorských průzkumů bylo zároveň prokázáno, že obraz Panny Marie Českobudějovické není originálním dílem, ale kopií zatím nezjištěného díla.³³

Nový obraz byl 20. listopadu 1998 přenesen v průvodu začínajícím v katedrále sv. Mikuláše a procházel přes náměstí až do klášterního kostela. Zde byl posvěcen biskupem Mons. ThDr. Antonínem Liškou za přítomnosti biskupského vikáře Mons. P. Václava Dvořáka a dalších kněží, následně byla sloužena mše svatá. Slavnost tak navázala na původní tradici průvodů s obrazem konaných do roku 1713 a uskutečnila je rovněž v předvečer památky Zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě (tento svátek byl dříve pojmenován Obětování Panny Marie).³⁴

³¹ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 321

³² Alena Schelová, Restaurátor poodhalil téměř šestisetleté tajemství zázračné budějovické Madony, in: Českobudějovické listy, 19.12. 1998, příl. Vánoční listy, s. 13

³³ Toto tvrzení vychází ze zjištění restaurátora A. Martana, že podkresba je provedena jen v náznacích, což údajně svědčí o tom, že malíř měl před sebou původní obraz a netápal.

³⁴ Jiří Černý, Poutní místa Českobudějovická a Novohradská, České Budějovice 2004, s. 62

2.2. Popis obrazu

Z uměleckohistorického hlediska se v případě originálu Panny Marie Budějovické jedná o gotický obraz z doby kolem roku 1400 (?).³⁵ Je malován mastnou temperou bez křídového podkladu přímo na desce skládající se ze dvou prken z jedlového dřeva.³⁶ Při pozorném pohledu lze spatřit strukturu dřeva i spojnicí prken probíhající kolem heraldicky pravého okraje čela Panny Marie směrem dolů kolem pravé dlaně. Obraz včetně rámu má rozměry 126 x 62,3 cm.³⁷

Podle německého nápisu gotickou frakturou na 8,6 cm širokém vnitřním rámu výjev znázorňuje postavu Panny Marie jako mladičkou dívku v době, kdy sloužila v jeruzalémském chrámu. V překladu z němčiny nápis zní: „Každému budiž známo, že tento obraz představuje naši milou Paní, když v chrámu dlela, nežli zasnoubena byla sv. Josefovi. Tehdy sloužili jí andělé. Také v Lombardii v městečku zvaném Ossana nalézá se podobně malovaný obraz přesvaté Panny.“³⁸

Ikonograficky obraz zobrazuje samotnou Pannu Marii bez Ježíška, oděnou v dlouhém splývavém tmavě modrém šatu zakrývajícím i střevíčky, jak stojí na rozkvetlé louce a ruce má sepnuté k modlitbě. Její světlé vlasy, jež jsou za krkem stažené a pod rameny široce rozevláté, splývají v dlouhých pramenech po zádech. Díky gotickému způsobu sčesání vlasů vyniká vysoké čelo, tenká linie oboční a ušlechtilá tvář s drobnými, jemnými ústy. Laskavé oči má mírně sklopené dolů, jsou hnědé s temnými panenkami. Okolo hlavy má svatozář. Šaty zdobí celkem 44 viditelných ratolestí („klasů“), podle nichž je tento typ nazýván Panna Marie Klasová. Zlatý lem šatů se u krku rozbíhá v dlouhé, slabé sluneční paprsky. Kolem útlého pasu nad boky ji obepíná zlatý pás, který splývá rovněž směrem dolů uprostřed šatu. Rozevláté nezakryté vlasy symbolizují panenství, stejně jako zmíněná stužka obepínající její pas. Tato stuha je rozdělena na drobná políčka s charakteristickým uspořádáním pěti bodů „do sponu“. Útlá postava Panny Marie je mírně natočena směrem (heraldicky) doprava. Pozadí tvoří červenohnědá plocha, na níž můžeme spatřit stopy po 28 zlatých hvězdičkách, které zde bývaly připevněny, dnes se zde nachází pouze čtyři. Po celé ploše obrazu je patrné mnoho

³⁵ Podle Jiřího Černého datování díla dodnes nemůže být jednoznačně stanoveno, jelikož zatím nebyl proveden odborný uměleckohistorický a paleografický rozbor.

³⁶ Díky rozborům se zjistilo, že materiál desky není lipové dřevo, jak se dříve mylně uvádělo.

³⁷ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 321

³⁸ Jan Zíka, Panna Maria Budějovická. Nástin a popis starobylého chrámu a milostného obrazu, České Budějovice 1932, s. 77

drobných otvorů po připevněných votivních darech. Nejvíce pozornosti ovšem přitahuje oduševnělá tvář Panny Marie vyzařující čistotu a pokoru. Provedení výrazu svědčí o senzitivním a dovedném umělci se zkušenostmi.³⁹

Na spodním dílu desky pod vlastním výjevem Panny Marie jsou na ploše vysoké asi 28,5 cm vypsány zázraky, které se staly před originálem v Itálii. O prvním se vypráví následovně: „V žaláři jednoho městečka blíže Milána úpěl zajatec k smrti odsouzený. V úzkosti své vzýval přesvatou Pannu ve zmíněném již obraze, i stalo se, že kat nemohl nikterak úkol svůj provést a zajatce života zbaviti, jest proto na svobodu propuštěn a po celý život horlivě uctíval obraz naší milé Paní. - Také pět dítek bylo uzdraveno jednoho dne od velkého neduhu a nemoci, když byly přineseny před milostný obraz. – Před obrazem visela též bílá růže, část této růže utrhl vévodkyně milánská a schovala ji ve svém paláci, ráno však byla růže opět na onom místě, odkud byla oddělena. – Také němým vrátila řeč naše milá Paní v tomto obraze. A mnoho jiných velkých zázraků učinila, které se všechny napsati nemohu. Od narození Páně v čtrnáctistém a desátém roce stala se tato znamení, jichž mnoho ještě by se mohlo zaznamenati a pamatovati.“⁴⁰

Budějovický obraz si dodnes zachoval druhotně osazené prvky, jako jsou točené postříbřené pruty, votivní stříbrné mince, zlatý náhrdelník, a bohatě zdobená (neo?)barokní korunka nesená dvěma reliéfními andílky. Stříbrné mince v počtu 28 pocházejí většinou z 18. století. Téměř u všech mincí byla zjištěna stopa po oušku, což svědčí o tom, že se jedná o staré votivní dary. Archivní fotografie ukazují, že v 19. století bylo na obraze takové množství votivních darů (především mincí s oušky a křížků), že z postavy Panny Marie byla vidět pouze hlava.⁴¹

³⁹ Jiří Černý, Poutní místa Českobudějovická a Novohradská, České Budějovice 2004, s. 64

⁴⁰ Jan Zíka, Panna Maria Budějovická. Nástin a popis starobylého chrámu a milostného obrazu, České Budějovice 1932, s. 78

⁴¹ Jiří Černý, Poutní místa Českobudějovická a Novohradská, České Budějovice 2004, s. 64

2.3. Úcta k obrazu a zázraky s ním spojené

Mariánská úcta měla v klášteře tradici, jak víme z odpustkové listiny arcibiskupa Jana z Jenštejna z roku 1382 (40 dní za jeden Otčenáš a Zdravas Maria před milostnou sochou), vydané k milostné pietě.⁴² V dominikánském klášteře byl také ctěn ostatkový obraz sv. Felixe a Adaukta, a to v kapli obou světců tzv. České (ecclesia Bohemorum), která se nacházela v přízemí velké věže.⁴³

Veřejná úcta k obrazu Panny Marie Budějovické je doložená již z 4. června 1418, kdy byly k obrazu uděleny odpustky. Odpustková listina byla vydána pražským generálním vikářem Janem, tiulárním biskupem Nazaretským: „*Ymago Beatissime et gloriosissime Virginis Marie, quae in tabula ... effigiata et pulcro opere depicta festi, in qua eciam non nulle scite reliquiae sunt recondite*“ (Zobrazení nejbldhoslavenější a přeslavné Panny Marie, která jest na desce vyobrazena a krásně vymalována, ve kteréžto desce jsou též některé sv. ostatky zasazeny.)⁴⁴ Odpustky byly uděleny těm, kteří se u obrazu v dominikánském klášteře pomodlí sedm Zdravasů k uctění sedmi radostí Panny Marie.⁴⁵

Mariánský kult natolik srostl se zdejším dominikánským řádem, že již od středověku byl klášter označován variacemi sousloví „dům Panny Marie“. Okolo poloviny 16. století se začala objevovat i varianta „klášter Naší Milé Paní“, dokonce i přilehlá dnešní Piaristická ulice byla nazývána „ulicí Naší Milé Paní.“⁴⁶

Kult Panny Marie Budějovické se v období baroka šířil různými cestami. Přimo ve městě dominikáni posilovali úctu k mariánské ochránkyni například nošením originálu obrazu ve slavnostních procesích a zveřejňováním zpráv o zázračných uzdraveních nebo záchraně jednotlivců před neštěstím. Mezi lidmi kolovala pověst, že pokud by byl obraz přenesen na hlavní oltář, do druhého dne se opět ocitne na původním místě. Vyprávělo se rovněž o jasné záři, která někdy v noci vycházela z kostela.

Výrazné povzbuzení kultu bylo spojeno s generálem Marradasem, Pannu Marii Klasovou však uctívali i další císařští velitelé – Buquoy, Valdštejn i Tilly. Panně Marii byla připisována záchrana Českých Budějovic před stavovským obležením (1619), její zjevení údajně zahnilo Banérovo švédské vojsko (1639) a měla též zachránit klášter při velkém

⁴² Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 258

⁴³ Ibidem, s. 259

⁴⁴ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 258

⁴⁵ Jiří Černý, *Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace*, in *Zprávy památkové péče*, 2003, č. 5, s. 320

⁴⁶ Daniel Kovář, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017, s. 177

požáru města roku 1641. Projevem rostoucí úcty se stala procesí i ze vzdálenějších lokalit: v červenci dorazilo k Panně Marii procesí z Písku, od roku 1656 začala pravidelná procesí z Rožmberka, ke kterým se přidala i procesí z Hořic, Trhových Svinů, Benešova nad Černou, Vyššího Brodu či Jihlavy.⁴⁷

Velikou měrou se o šíření budějovického kultu zasloužil Schicheliův tisk (1665), výhradně zaměřený na působení místního obrazu Panny Marie, ale i další mariologická literatura té doby. Od poloviny 17. století najdeme České Budějovice v tištěných průvodcích po mariánských poutních místech, například od Bohuslava Balbína, Georgia Castula, Huebera Fortunata Zeitigera a mnoha dalších. Informace o obrazu u budějovických dominikánů se objevuje i v druhém vydání Gumpfenbergova díla *Atlas Marianus* (1672), které bylo později přepracováno Augustinem Sartoriem (1717). Díky těmto spisům obraz přitahoval významné návštěvy i z velké dálky. Z pramenů se dovídáme, že ani habsburští panovníci při svých pobytech v Českých Budějovicích nezapomněli navštívit klášterní chrám a poklonit se zázračnému obrazu. Roku 1614 tak učinila císařovna Anna, 1680 císař Leopold I. a roku 1743 Marie Terezie. Pouť k budějovické divotvůrkyni vykonal roku 1694 místodržící Adolf Wratislaw, hrabě ze Šternberka, v roce 1708 se tu mše zúčastnil místodržící hrabě Jan Václav Wratislaw z Mitrowitz.⁴⁸

Obliba místní ochránkyne dále zesílila po roce 1713, kdy se Českým Budějovicím jako zázrakem vyhnula morová epidemie, během jejíhož šíření dominikáni opakovaně konali prosebná procesí a nechali vytisknout rytiny mariánského obrazu, které pak nabízeli jako ochranu jejich domů.⁴⁹ Na památku záchrany od roku 1713 každý rok v předvečer svátku Obětování Panny Marie (21. listopadu) probíhala pouť k Panně Marii Budějovické. Průvod vždy vycházel z farního kostela (pozdější katedrály) sv. Mikuláše, pokračoval přes náměstí a končil v klášterním kostele. Na poutích byli přítomní představitelé města Českých Budějovic, Rudolfova a okolí. Pod vlivem šíření volnomyšlenkářství po vzniku Československé republiky tyto průvody ochably. Zcela ukončeny byly komunistickým režimem, poslední průvod se konal roku 1949.⁵⁰ Přetrvávající živost kultu i ve 20. století

⁴⁷ Josef Watzl, *Orodovnice před svatyní svatých: původ a dějiny zázračného obrazu P. Marie v kostele OO. Redemptoristů v Č. Budějovicích 1410-1910*, Český Krumlov, 1910, s. 74-75

⁴⁸ Daniel Kovář, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017, s. 176

⁴⁹ *Ibidem*, s. 176

⁵⁰ *Kronika děkanství v Českých Budějovicích*, r. 1927, str. 57. „Dne 20.11. 1949 se konala pouť z katedrály do kostela Panny Marie. Veliký průvod šel přes náměstí, vedl jej probošt Msgre. K. Boček, kázání měl generální vikář P. Aug. Malý, biskup J. Hlouch dlel mimo České Budějovice. Klášter byl přeplněn lidmi.“

dokládá prosebná pout' za zachování míru uspořádána redemptoristy dne 1. května 1938, které se zúčastnilo přibližně dva a půl tisíce lidí a jejíž součástí byl i průvod s obrazem po náměstí.⁵¹

Pokud je řeč o samotných zázracích milostného obrazu, je potřeba rozlišovat několik pojmů: prosté vyslyšení prosby, zázračné vyslyšení a zázrak. Existuje také rozdíl mezi zázrakem a milostí. Samotné vyslyšení prosby je něco běžného, denního, co se ve světě stává často. Za zázračné vyslyšení se považuje to, co ještě není vlastním zázrakem, ale je nápadné a výjimečné. Může to být například pomoc při nemoci, kterou je někdy možno vyléčit, ale většina případů končí smrtí. Tato vyslyšení však nejsou nutně zázrakem a věřící mu nemusí bezpodmínečně věřit. Zázrakem je mimořádný jev, který odporuje běžným přírodním zákonům (například náhlá a velmi nepravděpodobná pomoc apod.) a pochází jediné od samotného Boha. Zázrak musí být rovněž potvrzen církevní autoritou.⁵²

Nejstarší zázračné události přímluvou Panny Marie Budějovické nalezneme v knize *Puteus aquarum viventium oder Ein Brunn des lebendigen Wassers* dominikána Michaela Schichelia z roku 1665, v níž je otištěna také listina stvrzující pravdivost jmenovaných zázračných případů, která byla vydána veřejným císařským notářem Adamem Hoffmanem roku 1664. Ten se na žádost Schichelia ptal jednotlivých věřících za přítomnosti děkana Tomáše Kukula a kaplana Tobiáše Kölbla a sepsal protokol o 98 zázračných případech, které se udály mezi lety 1641-1664.⁵³

1. Anna Alžběta, manželka měšťana a řezníka Matěje Friedricha, 52 let stará, vyznala že 11. prosince 1652 onemocněla pakostnicí a kolikou, dala se zaopatřit sv. svátostmi a v tomto stavu slíbila Panně Marii Budějovické čtyři svíce, tři mše svaté a votivní desku. Poté boleti ihned přestaly. Za několik dnů se kolika vrátila s velikými bolestmi a přestala teprve tehdy, kdy žena svůj slib splnila.

2. Marek Kotterovský, měšťan a pekař, 66 let starý, při velkém požáru dne 24. července 1641 nesl svůj nábytek do bezpečné místnosti. Oheň nakonec vnikl i tam a spálil veškerý nábytek i dveře, nedotčená však zůstala postel, na níž ležela kopie milostného obrazu Panny Marie Budějovické.

⁵¹ Jiří Černý, *Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace*, in *Zprávy památkové péče*, 2003, č. 5, s. 321

⁵² Jiří Černý, *Poutní místa Českobudějovická a Novohradská*, České Budějovice 2004, s. 24

⁵³ *Ibidem*, s. 24

3. Jan Kirchner, měšťan a radní, 59 let, dosvědčoval, že jeho manželka před 20 lety těžce onemocněla a mohla ujít jen pár kroků za pomoci berlí. Dva lidé jí pomohli dostat se do kostela k milostnému obrazu, kde byla přítomna mši svaté a když vykonala obvyklou pobožnost, vrátila se domů bez berlí i bez jakékoli pomoci.

4. Marie Vinklerová, 54 let, manželka Kašpara Vinklera, měšťana a jircháře, tvrdila, že 20. září 1663 jela s dalšími lidmi do sousední vesnice. Při cestě se vůz porouchal a po pomoci kolemjdoucího muže se koně splašili a dali se na úprk. Paní Vinklerová se snažila koně zdržet, přičemž byla poraněna, vůz ji přejel a pravá noha ji uvízla v řemeni tak, že ji kůň odtáhl 373 kroků dále. Všichni přítomní si mysleli, že je ztracena. Žena se však během nehody modlila k Panně Marii Budějovické a slíbila jí mši svatou, votivní desku a dvě svíce, načež byla zachráněna.

Ve spisu Cyrila Rigy „Erneuerten alter Gnaden – Brunn“ (1767) jsou zaznamenány další případy, které se staly v období let 1668 – 1744 a jsou vypsány z kroniky dominikánského konventu. Z nich můžeme uvést například:

1. Roku 1671 se zaslíbil milostnému obrazu měšťan a sládek Fabián Bajer, když se na něj převrátil vůz s dřívím a on nebyl nikterak poraněn.

2. Paní Amonové vypadlo při jízdě roku 1680 dítě z vozu a již leželo pod koly. V tomto leknutí matka vzývala Pannu Marii Budějovickou a vzápětí se koně zastavili a dítě bylo ochráněno.

3. Roku 1683 byly z Jihlavy do Českých Budějovic přineseny dvě berle s tabulkou, na níž bylo napsáno: „R. 1667 já Jan František Alois Neugebauer z Jihlavy, vzpřímen vykročil jsem z tohoto chrámu, kamž donesen jsem byl zkřiven“.

4. Roku 1683 se ocitl trubač Rutteli z Palffyova pluku v bitvě uprostřed Turků a když se ocitl v největším nebezpečí smrti, vroucně volal k Panně Marii Budějovické a zázračně se mu podařilo vyváznout.

Redemptorista Franz připisuje i některé další případy z konce 19. století:

1. Vysoce důstojný pan superior redemptoristů (Andreas Kössler) pozoroval opakovaně vždycky na svátek Obětování Panny Marie v mariánském kostele muže, který pokaždé v tento den přistupoval ke sv. přijímání (které v té době nebylo tak běžnou záležitostí, jako v současnosti). Téhož dne roku 1891 se zmíněný superior setkal s tímto mužem tváří v tvář a zeptal se jej, proč se dostavuje přesně v tento den do chrámu. Muž mu sdělil, že

před několika lety jel na těžce naloženém voze do města a ten mu přešel nohy. Odvezli ho do nemocnice a lékaři prohlásili, že uzdravení nohou je nemožné a chtěli je amputovat. V této situaci se muž začal modlit k Panně Marii Budějovické a slíbil, že když bude zcela uzdraven, bude každý rok putovat do mariánského chrámu v Českých Budějovicích. Skutečně se pak uzdravil a svůj slib plnil.

2. Roku 1894 onemocněl v Mladém rolník T., stařec 73 let. Lékař rozpoznal zápal plic v nejvyšším stupni a uzdravení prý bylo nemožné. Následně k němu přišel kněz a zaopatřil jej svátostmi. V této tísní se žena těžce nemocného obrátila k obrazu Panny Marie Budějovické, který visel ve světnici. Za krátkou dobu se stařec uzdravil a mohl opět pracovat nejen doma, ale i na poli.⁵⁴

⁵⁴ Jiří Černý, Poutní místa Českobudějovická a Novohradská, České Budějovice 2004, s. 25 - 26

3. Multiplikace motivu Panny Marie Klasové

3.1. Původ ikonografického typu

Podkladem k vyobrazení Panny Marie Klasové je katolická tradice, která čerpá mimo jiné z apokryfního protoevangelia Jakubova. O životě Panny Marie se můžeme dočíst také ve Zlaté legendě Jakuba de Voraigne. Podle ní, když skončily tři roky kojení, přivedli rodiče Jáchym a Anna dítě Marii do Chrámu a přinesli obětní dary. Do Chrámu vedlo 15 schodů, rodiče postavili malou Marii na první z nich a ona vyšla nahoru sama, jako kdyby byla dospělá. V Chrámu pak sloužila před svatyní svatých a vyprošovala lidstvu Spasitele. Ve svých 12 letech Chrám opustila, jelikož se podle tehdejšího zákona měla zasnoubit s mužem.⁵⁵

Základní teologické zdůvodnění námětu Panny Marie Klasové nalezneme v Písni písni (7,3): *Tvé břicho je stoh pšeničný, obrostlý liliemi*. Výklad tohoto verše (např. Bernarda z Clairvaux) poukazuje na panenské početí Krista. Na uvedenou inspiraci Písni písni ukazuje také motiv slunečního límce: *Krásná jako luna, čistá jako žhnoucí slunce*. Legitimizaci motivu poskytují i spisy církevních Otců a spisovatelů. Již Epiphanius (zemřel 403 po Kr.) hovoří o Panně Marii, že ... *sama je polem neobdělávaným, které přijme Slovo jako země obilí a dá mu vzklíčit*. Jakub ze Zaragozy (451-521 po Kr.) nazval Pannu Marii úrodným polem, které bez setí zrodilo kupu obilí. Josef Hymnograf (zemřel 883 po Kr.) přirovnal Pannu Marii k neplodné zemi: ... *země obdařená podivuhodnou plodností se rodí z neplodné půdy, zrodí neobyčejně bohatý plod a klas dodávající potravu životu a který živí všechny božskou vůlí*. Jakub de Voragine (zemřel 1298) ve Zlaté legendě o Marii uvádí, že ... *byla dobrá země, země osetá dobrým semenem, země úrodněná a země vhodná pro zasetí zárodku*. Podobně Řehoř Divotvůrce (zemřel 270 po Kr.) napsal, že Panna Maria je ... *pole, které nezorané přináší nejkrásnější plody*. Anonymní básník z doby raného křesťanství píše o blahoslavené Panně Marii, *jejíž znamení je skryté ve hvězdách, kde klas, hvězda Spica září*. I v české středověké literatuře můžeme najít různá přirovnání. Bartoloměj Klaret ve svém Glosáři velebí Pannu Marii slovy: *Ty jsi pole štědré hojnosti, niva štěstí*. V německém kázání z 15. století je Panna Marie přirovnána ke svatému poli: ...*der heilige acher, der uns von dem gots towe den samen unde daz chorn an dise werlt getragen hat, danne uns chomen ist daz ware himelbrot*. V německém mariánském hymnu z 15. století podává Heinrich von Laufenberg podobné přirovnání ... *daz edel weissen korne (=Kristus) / het sy (=Marie) gemalen wol*. Panna Maria je dále

⁵⁵ Jiří Černý, Poutní místa Českobudějovická a Novohradská, České Budějovice 2004, s. 63

v teologické literatuře připodobňována k semeni země, úrodném poli a spekulativně i k městu Betlému, jelikož jeho název v hebrejštině je možno přeložit jako „dům chleba“. V jedné z variant legendy o Útěku Svaté rodiny do Egypta lze nalézt zmínku o obilných klasech, které se staly v nouzi potravou Panny Marie a sv. Josefa.⁵⁶

Z výše zmíněných příkladů vyplývá, že ve 14. století, kdy vznikl typ Panny Marie Klasové bylo přirovnání Panny Marie k zemi nesoucí plody bez setí obvyklou představou. Na Pannu Marii bylo nahlíženo jako na Tvůrkyni, Přinašečku Klasů. Tato idea nejlépe znázorňuje Neposkvrněné početí Krista a neporušené panenství Panny Marie, která je neobděláným polem, která přesto dává plody - klasy, protože je polem Božím. Klasy pak můžeme interpretovat vícero způsoby: značí tělo Kristovo (eucharistický symbol), andělský chléb, Boží moudrost.⁵⁷

Původ motivu není dosud dobře poznán, zvažuje se jeho vznik v prostředí německých ženských klášterů. Zrod předlohy nynějšího obrazu je však všeobecně kladen do Milána.⁵⁸ Vládce Milána Gian Galeazzo Visconti se po bezdětném manželství s Isabellou z Valois (zemřela 1372) zasnoubil s Kateřinou, dcerou svého strýce Barnabóa. Ale ani z druhého manželství nevzešel žádný potomek, který by pokračoval v rodové tradici. Z toho důvodu Gian Galeazzo během pokládání základního kamene milánského dómu zdůraznil, že tak činí proto, aby si na přimluvu Panny Marie vyprosil u Boha dědice. Vévodkyni se roku 1388 opravdu narodil syn Giovanni Maria. Jako výraz díkůvzdání za vyslyšenou prosbu dal vévoda na milánské katedrále umístit nápis *Virgina nascenti*. O dva roky později se narodil ještě druhý syn Filippo Maria. Vévodkyně ve své poslední vůli projevila přání, aby její potomci založili na její paměť v Pavii kartuziánský klášter zasvěcený Madoně delle Grazie, což se v roce 1396 uskutečnilo. Stejněho roku byl v klášterním kostele vybudován hlavní oltář, kde se nacházelo reliéfní vyobrazení Narození Panny Marie. Roku 1402 byl již v dohotoveném chrámu vévoda Gian Galeazzo pohřben. Součástí výzdoby kostela je i lavabo s bustou vévodkyně Kateřiny Visconti, oděné do šatu posetého klasy, který měla na sobě v den svatby a nosila ho i při jiných slavnostních příležitostech. Klasy jsou navíc dozdobeny piniovými zrny, které mají představovat aluzi na erb Viscontiů. Na dalších portrétech její krk zdobí náhrdelník

⁵⁶ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 261

⁵⁷ Petra Fialová, *Panna Maria Klasová*, in *Muzejní a vlastivědná práce* 1995, č. 3, s. 130

⁵⁸ Engelbert Kirschbaum, *Lexikon der christlichen Ikonographie I.: Ährenkleidmaria*, Freiburg 1968, s. 82

v podobě svazku plamének (orifiamma). Náhrdelník s plaménky spolu s šaty posázené klasy se staly základními atributy Panny Marie Klasové.

V klášteře byla v relikviáři uchovány ostatky hlavy sv. Anny „matky bez naděje, ve stáří teprve od Boha omilostněné“, kterou nechali řádoví bratři zkrášlit zlatým diadémem dříve patřícím vévodkyni Kateřině. Šlo zde o opětovné poděkování za šťastné, téměř zázračné narození dědice, připodobněné k zázračnému početí Panny Marie v lůně sv. Anny.⁵⁹

V téže době žila v Miláně i početná kolonie německých obchodníků, která podle zápisu ve stavebních knihách milánského dómu věnovala do chrámu stříbrnou sochu Panny Marie Klasové. Jelikož byla při opravě katedrály v 15. století zničena, nahradil ji v roce 1465 obraz zachycující ztracené dílo.⁶⁰

V druhé polovině 15. století se objevují různě modifikovaná zobrazení Panny Marie Klasové. Původní typ je redukován, ztrácí se motiv límce ze slunečních paprsků, například na vyobrazení na jednom z křídel triptychu s Nejsvětější Trojicí Mistra Litoměřického oltáře (Národní galerie v Praze, kolem roku 1510), nebo se stává leitmotivem širěji koncipovaného námětu (votivní obrazy, Panna Maria jako služebnice v chrámu). Na obraze neznámého sakristiána z kostela sv. Alžběty ve Vratislavi je součástí votivní scény i Panna Maria Klasová. V mnichovském Frauenkirche na obraze od Jana Pollacka, který vznikl okolo roku 1500, se nachází vyobrazení Panny Marie Ochránitelky, která pod svým modrým pláštěm, se zlatými klasy ukrývá prosebníky. Starší vzor také pravděpodobně napodobuje obraz Panny Marie Nanebevzaté v Klokotech u Tábora. Sluneční límec jejího šatu svědčí o tom, že obraz vychází z typu Panny Marie Klasové.⁶¹

⁵⁹ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 261

⁶⁰ Daniel Kovář, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017, s. 79

⁶¹ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 262

3.2. Výskyt motivu v zahraničí

Ikonografický typ Panny Marie Klasové se poměrně hojně vyskytoval ve 14. a 15. století v německých jazykových oblastech, především v ženských klášterech. Na území Rakouska a Německa je známo několik desítek těchto vyobrazení od středověku až po období baroka.⁶² Co se týče gotických a pozdně gotických děl, můžeme uvést například dva gotické tabulové obrazy ve Štýrsku. První z nich se nachází v kostele v Köflachu, kde je součástí křídlového oltáře z roku 1470, druhý v poutním kostele ve Strassengel u Grazu, kde však byl originál milostného obrazu Klasové Madony štýrského mistra z roku 1430 ukraden a v roce 1976 byl nahrazen moderní kopií. V Dolních Rakousích je pozdně gotický obraz z Imbachu s Pannou Marií Klasovou a dvěma anděli držícími závěs na zlatém pozadí. V tyrolském Stansu je v zámku uchováván obraz Madony Klasové z doby kolem roku 1500. Opominout nelze ani grafické listy, zachované např. v Augsburku, Mnichově či Curychu.⁶³

Jedna z nejstarších kopií se budějovického obrazu se dochovala v klášteře ve Schläglu. Je o ní zmínka již ve zprávě licenciáta P. Františka Trosta O. Praem., řádového kanovníka ve Schläglu, P. Michaelu Schichelliovi z roku 1660. V odborné literatuře je popisována jako kopie budějovického obrazu, pocházející z 2. čtvrtiny 15. století a vykazující prvky krásného slohu. Obraz má rozměry 116,5 x 41 cm, byly z něj odstraněny dřívější přemalby a nakonec byl roku 1981 kompletně restaurován. Obličej Panny Marie však není natolik líbezný, jako na českobudějovické předloze.

Budějovickému obrazu jsou také podobné obrazy pocházející z 1. poloviny 15. století ze Sterzingu (dnes v Tyrolském zemském muzeu v Innsbrucku) nebo deska od Mistra oltáře v Pfarrwereneru v muzeu Carolino Augusteum v Salcburku. Deskový obraz o rozměrech 113,5 x 57,5 cm pocházející z farního kostela ve Sterzingu byl namalován vaječnou temperou na dřevě okolo roku 1450. Následně se dostal do soukromé sbírky ve Florencii, odkud byl převezen roku 1977 do muzea v Innsbrucku. Salcburské Carolino Augusteum má ve svých sbírkách tři deskové obrazy Klasové Madony (Madona im Aehrenkleid) pocházející z 15. století, nicméně nejbližší budějovickému obrazu, co se ikonografie týče, je právě tempera Mistra oltáře z Pfarrwerneru z let 1420-125 (105 x 39 cm). Jedná se o

⁶² Engelbert Kirschbaum, *Lexikon der christlichen Ikonographie I.: Ährenkleidmaria*, Freiburg 1968, s. 83

⁶³ Jiří Černý, *Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace*, in *Zprávy památkové péče*, 2003, č. 5, s. 328

rustikální malbu s německým nápisem na rámu a s druhým nápisem rovněž pod postavou Panny Marie, tak jako na budějovickém obrazu.⁶⁴

Nejstarším příkladem Panny Marie služebnice v chrámu, očekávající andělskou zvěst, je deskový obraz z Bambergu (Bayerisches Nationalmuseum v Mnichově, kolem roku 1430). Na rozšíření typu měla vliv především grafika, jako například dřevořez jihoněmeckého původu z doby mezi lety 1450-1460, na kterém je ještě vyobrazen reprezentativní typ Panny Marie Klasové. Existuje i celá řada plastik, které vychází z typu Panny Marie Klasové, například sochy v Rheinisches Landesmuseum v Bonnu z poloviny 15. století.⁶⁵ Pozoruhodné je také vyobrazení Panny Marie Klasové od Albrechta Dürera nacházející se v žaltáři císaře Maxmiliána I.⁶⁶

⁶⁴ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 325

⁶⁵ Jan Royt, Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. stol., Praha 1999, s. 262

⁶⁶ Ibidem, s. 263

3.3. Výskyt motivu v českých zemích

Na území českých zemích bohužel další gotická malba stejného ikonografického typu není známá. Deska z Boru u Tachova, pocházející z doby kolem roku 1480, vyobrazuje sice Pannu Marii Klasovou, ale v jiné variantě, kdy je za jejími zády držena anděly chrámová opona. Panna Maria je oděna v zeleném šatu se zlatými klasy a je zde vyobrazena jako služebnice v Chrámu. Vyobrazení Panny Marie Klasové se objevuje například na triptychu s Nejsvětější Trojicí od Mistra Litoměřického oltáře z doby po roce 1520, kde vidíme její redukovaný ikonografický typ bez stužky a paprsků pod krkem.

V 17. století existovalo poměrně velké množství kopií budějovického obrazu. V literatuře jsou zmiňovány obrazy ve městech, kde se nacházely dominikánské kláštery – Jihlava, Olomouc, Pasov, Praha. K mladším, poměrně zdařilým kopiím Panny Marie Budějovické se řadí olejomalba na plátně v bývalém jezuitském kostele sv. Františka Xaverského a sv. Ignáce v Březnici. Jde o barokní kopii originálu, patrně z doby kolem roku 1680. V bývalém dominikánském kostele sv. archanděla Michaela v Brně se na bočním oltáři za skleněným rámem nachází drobnější obraz Panny Marie Budějovické, jejíž modré šaty jsou ovšem bez klasů. Kolem její postavy je rozmístěno 21 kovových hvězdiček, svatozář je vyhotovena z pozlaceného plechu a na rámu je připevněná korunka. Jedná se o olejomalbu na plátně o rozměrech 45 x 85 cm, údajně jde ale o barokní přemalbu staršího obrazu.⁶⁷

V dominikánském kostele sv. Kříže ve Znojmě je v kapli sv. Dominika umístěn v proskleném rokokovém rámu obraz Panny Marie Budějovické o rozměrech 112 x 61 cm. Jde o barokní malbu na dřevě potažené plátnem. Postava Panny Marie má celé šaty vyhotovené z bohatě vyšívané látky, na níž jsou ovšem místo klasů stylizované zvonky a na pásu jsou místo obvyklých petic bodů okrouhlé terčíky. Plocha pozadí kolem Madony je zdobena 22 kovovými zlacenými hvězdičkami.

Skutečnost, že vyobrazení Panny Marie Klasové či Budějovické se nacházely především v dominikánských kláštrech, posiluje existence dalšího obrazu. V bývalém dominikánském kostele sv. Kříže v Písku je na pravém bočním oltáři Neposkvrněného

⁶⁷ V Brně šířil úctu k Panně Marii Budějovické člen řádu dominikánů a profesor na vídeňské univerzitě P. Cyril Riga, který o ní už v roce 1748 napsal knihu s názvem Erneuerter alter Gnaden-Brunn, která však vyšla až v roce 1767.

srdce Mariina umístěno drobnější plátno Panny Marie Budějovické ve zlaceném rokokovém rámu z 2. poloviny 18. století.⁶⁸

V Praze se nalézá další malba Panny Marie Budějovické na plátně pocházející pravděpodobně ze 17. století, která je zároveň součástí svatovítského pokladu. Drobnější plátno je uloženo v Národopisném oddělení Národního muzea.⁶⁹

V obci Pluhův Žďár na Jindřichohradecku býval v kostele nad kazatelnou malý barokní obrázek Panny Marie Budějovické v proskleném rámu o rozměrech 42 x 57 cm, malovaný na plátně. Také v Děkanském kostele v Počátkách se nachází obraz Panny Marie Budějovické na dřevěné desce z roku 1770. Malba sem byla přenesena v roce 1999 z postranního oltáře v presbytáři kostela sv. Kateřiny v Lázních sv. Kateřiny u Počátek. Madona je zde vyobrazena se světlými vlasy a modrými šaty se stylizovanými klásky. Ve spodní části obrazu můžeme spatřit nápis „ICON THAUMATHURGAE BVDWICENSIS“. Lze předpokládat, že oltář Panny Marie Budějovické byl zřízen poutníky z Jihlavy, pro které byl kostel jedním ze zastavení při cestě do Českých Budějovic.⁷⁰

Z 19. století pochází také menší olejomalba v sakristii chrámu ve Zlaté Koruně. V návesní kapli v Radošovicích nedaleko Českých Budějovic je umístěn obraz malovaný na plechu o rozměrech 50 x 60 cm, který vznikl patrně v 2. polovině 19. století.⁷¹ Z drobnějších zobrazení může být zmíněn obraz v návesní kapli v Ponědraži na Jindřichohradecku, zde se jedná o běžnou lidovou malbu z 19. století. Další vyobrazení můžeme nalézt v jedné ze čtyř kaplí na poutním místě v Sepekově, konkrétněji v ambitové kapli sv. Augustina. Jde o rustikální, silně poškozenou malbu o rozměrech 110 x 79 cm. Řada maleb zdobí i církevní korouhve jako například v kostele v Lutové na Třeboňsku nebo v návesních kaplích v Mníšku a ve Stříbřeci na Třeboňsku. I v tomto případě se jedná o běžné lidové malby z 19. století.

Z dřevorezeb stojí za zmínku polychromovaná socha z kapličky v Písku, která je v současné době součástí expozice píseckého muzea, nebo rustikální sochu z Rudolfova, kterou lze datovat do pokročilého 18. století. V oblasti Českých zemí existují ještě starší

⁶⁸ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 326

⁶⁹ Ibidem, s. 327

⁷⁰ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 327

⁷¹ Obraz je však z bezpečnostních důvodů uschován.

příklady plastiky, kterým je socha Panny Marie (Maria Gravida) v pražské Národní galerii, vzniklá mezi lety 1400-1410. Podobné sochy lze nalézt také na Moravě, konkrétněji ve Vranově (kolem poloviny 15. století) nebo v Moravské galerii v Brně (socha z konce 15. století z Rajhradu). Za zmínku stojí také drobná, fragmentálně dochovaná terakotová votivní plastika Panny Marie vykazující nápadné podobnosti s plastikami z Vranova a z Rajhradu. Obdobná soška byla objevena během vykopávek na Pražském hradě.⁷²

Nejznámějším poutním místem s kopií obrazu Panny Marie Budějovické je filiální kostel Zasnoubení Panny Marie v Mláce nedaleko Stráže nad Nežárkou ve farnosti Novosedly.

Na jeho počátku stojí skutečný příběh dívky Marie Anna Leserové, která sloužila v Českých Budějovicích. Okolo roku 1710 se vydala na cestu do Jihlavy za svými rodiči, ale u lesa, v místech, kde se dnes nachází kostel ji začali pronásledovat dva muži. Dívka se začala horoucně modlit k Panně Marii a prosit ji o záchranu, slíbila, že jako výraz díku za pomoc pověsí na strom obraz Panny Marie, který znala z dominikánského kostela v Českých Budějovicích a jehož zázraků si byla vědoma. Zlotřilci se znenadání dali na útěk a dívka tak byla ušetřena násilí. Svůj slib skutečně splnila a na strom pověsila obraz s vyobrazením Panny Marie Budějovické, na jehož podstavci byl německý nápis „Ich bin eine Mutter der schönen Liebe, kommet alle zu mir, die ihr nach mir Verlangen habt, und erfättiget euch von meinen Früchten. Eccl 24, V 24, 26“ a pod ním letopočet „1710“. Když kanovník Norbert Mojha zjistil, že někdo bez jeho vědomí pověsil na strom mariánský obraz, pronikl jím hněv. Ve chvíli, kdy se o obrazu přiblížil, spadl ze svého koně a z úrazu se ještě dlouho léčil. Tuto událost zřejmě pochopil jako výstrahu a sám k účtě obrazu přispěl tím, že pro něj nechal postavit dřevěnou kapli. Lidé se k ní začali chodit modlit a bylo vyslyšeno mnoho proseb. Barokní kostel dnešní podoby byl postaven v rozmezí let 1747 – 1769 za podpory Schwarzenberků.⁷³

Na hlavním oltáři je uctívána kopie milostného budějovického obrazu – Panna Maria Mlácká, jejíž provedení bylo vytvořeno pravděpodobně kolem roku 1710. Obraz tvoří střed barokního trojkřídlého oltáře, v jehož střední nise je obraz zasazen v prosklené skřínce. Jde o malbu na plochém, obrysově vykrajovaném dřevěném (nebo kovovém) podkladu. Postava je zobrazena ve strnulém postoji podobně jako Panna Marie

⁷² Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 262

⁷³ Jiří Černý, *Poutní místa jižních Čech: Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, České Budějovice 2006, s. 135-136

Budějovická s rukama sepjatýma na hrudi a tváří natočenou doprava, rozevláté vlasy má naopak tmavé. Madona zde nestojí na trávníku, ale na nižším hranolovém podstavci zdobeném rokaji. K obrazu je rovněž připojeno množství votivních darů a doplňků. Po stranách se nad Pannou Marií vznášejí dva andělíci držící korunu, kolem hlavy má světice paprskovou svatozář a na ruku má zavěšený křížek. Pod úrovní pasu je zavěšen provázek s drobnými stříbrnými obětinami v podobě votivních mincí, níže jsou zavěšeny dvě nožičky, srdíčko a další čtyři křížky. Šaty jsou malované tmavě modrou barvou s úsilím zobrazit plastickou modelaci textile, v předu šatu se od pasu táhne pásek. Celá figura je obklopena paprskovou září, mezi jejímiž částmi se nachází dohromady šestnáct kovových hvězdiček. Celý ikonografický program výzdoby retabula hlavního oltáře je věnován mariánskému tématu. Spodní patro na úrovni tabernáku zdobí zlacené dřevořezby sv. Alžběty, Zachariáše, Jáchyma a Anny, v nástavci je pak sochařsky provedena Nejsvětější Trojice s anděly, andílky a andílčími hlavičkami. Mlácký kostel je zároveň díky svému původnímu zachovanému vybavení jedinečnou ukázkou poutního místa Panny Marie Budějovické. Vedle obrazu na hlavním oltáři zde nalezneme rovněž dvě votivní olejomalby na plátně z 2. poloviny 18. století. Na první jsou v neznámé krajině s kostelem zpodobnění rodiče s chlapcem, jenž se modlí k Panně Marii Budějovické, která se nad nimi vznáší na půlměsíci. Na druhém plátně je znázorněn kněz klečící před sv. Janem Nepomuckým, na obloze Panna Marie Mlácká.⁷⁴

Ve spojitosti s ikonografickým typem Panny Marie Klasové nemůže být opomenut typ Panny Marie Klokotské, který je v zásadě typem Madony Klasové. Milostný obraz se nachází v poutním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech na Tábořsku.

Původní obraz Panny Marie Klokotské namaloval podle legendy malíř ze Sezimova Ústí, který spatřil Pannu Marii při opětovném Zjevení dětem pasoucím stáda.⁷⁵ Obraz se za husitských válek ztratil a následně nalezen při kopání základů pro nový kostel Panny Marie na Hoře Klokotské v roce 1520. Roku 1636 byla v obnoveném kostele instalována verze Panny Marie Klokotské, kterou maloval pražský malíř J. A. Burger, pravděpodobně podle původního obrazu, přičemž verzi Panny Marie Klasové obohatil o atributy Panny

⁷⁴ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 327

⁷⁵ Zmínka o malíři ze Sezimova Ústí poukazuje na pravděpodobný původ obrazu ve zdejší dominikánské klášter, resp. na vztah prototypu obrazu v dominikánské klášter v Českých Budějovicích.

Marie Assumpty. ⁷⁶ Panna Maria Assumpta je vyobrazena podpíraná dvěma anděly, kteří ji nesou na nebesa a její postava je obklopena celkem sedmi hlavami andělíčků. Je znázorněna s rukami sepjatými na prsou, dlouhými rozpuštěnými vlasy a s charakteristickým náhrdelníkem. Obraz je malovaný na plátně o velikosti 150 x 100 cm a jeho datace je zmíněná v nápisu „Johann Andreas Burger 1636“. Je známých několik dalších multiplikací, část z nich je uchovávána na děkanství v Táboře. Pozoruhodná je též poměrně zdařilá kopie Panny Marie Klokotské na hlavním oltáři v kostele sv. Havla ve Střezimíři. Jde o nalidovělou malbou na plátně o rozměrech 120 x 90 cm pocházející ze sklonku 18. století či počátku století 19. ⁷⁷

⁷⁶ Vítězslav Štajnochr, Panna Maria Divotvůrkyně: Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa, Uherské Hradiště 2000, s. 223

⁷⁷ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 328

4. Výskyt motivu v Českých Budějovicích a blízkém okolí v období baroka

Jak již bylo zmíněno, o šíření kultu Panny Marie Budějovické v Českých Budějovicích se zasloužili především dominikáni. Bylo tomu tak i v období baroka, kdy byli hlavními iniciátory vzniku velké většiny děl s vyobrazením Panny Marie, nacházejících se ve městě, právě členové řádu.

Během poloviny 17. století, kdy začínal být kult Panny Marie Budějovické na vzestupu, se objevují nejdříve drobnější důkazy jejího uctívání. Může jím být například pečeť převora Ludwiga Guelphia s vyobrazením Panny Marie Budějovické z roku 1650. Pečeť k ověřování dokumentů s tímto motivem byla dále užívána i dalšími převory během 17. a 18. století, kdy ji jednotliví představení konventu po sobě přebírali.⁷⁸

4.1. Obrazy

Veduty města Českých Budějovic (1665)

První z barokních vyobrazení se nám zachovaly ilustrace knihy tvořící jednu z obrazových příloh knihy *Puteus aqarum viventium* napsanou dominikánem Michaellem Schicheliem, kde bylo mimo dějiny kláštera líčeno i zázračné působení Panny Marie Budějovické. Jako jeden z nepřímých důkazů o vnímání „ochrannosti“ paládia bychom mohli zahrnout konkrétně rytinu z roku 1665 zachycující požár Českých Budějovic v roce 1641, největší, jaký kdy město zažilo. Nad klášterní budovou, které se oheň zázračně vyhnul, se vznáší Panna Marie Budějovická, lemovaná svatozáří. Autorem veduty byl pražský rytec Daniel Wussin (1626-1691), který zachytil některé zvláště významné situace, v nichž pomohla přímluva Budějovické Matky Boží.⁷⁹

Dílem Daniela Wussina je i další příloha knihy Michaela Schichelia znázorňující celkový pohled na město od západu, rovněž z roku 1665. Jde o jednu z historicky nejcennějších a také nejčastěji reprodukovaných vedut, která zachycuje celkový pohled na České Budějovice. Nad schematickou podobou dominikánského kláštera se opět vznáší postavička Panny Marie Budějovické se svatozáří.⁸⁰ Jako derivát této veduty vznikla rytina tvořící přílohu historického spisu o Českém království od cisterciáckého kněze

⁷⁸ Daniel Kovář, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017, s. 171

⁷⁹ Daniel Kovář, *Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století*, České Budějovice 2025, s. 49

⁸⁰ *Ibidem*, s. 57

Mauritia Johanna Georga Vogta, působícího v Plasech. Byla vyhotovena roku 1712. Kresba je poněkud jemnější, místy se liší v drobnostech, nicméně detail Panny Marie Budějovické, která se nachází nad dominikánským klášteřem, zůstal zachován.⁸¹

Obraz Panny Marie Budějovické s pohledem na město a se znaky radních (1677)

První barokní malba zobrazující Pannu Marii Budějovickou je dnes součástí stálé expozice v Jihočeském muzeu a je datována do roku 1676. Obraz nechal namalovat v tomto roce převor dominikánského kláštera Leonhard Dominik Tschöttl (Zettl) jako rozloučení před svým odchodem z Českých Budějovic. Obraz měl být darován městské radě, která jej převzala na svém zasedání dne 4. ledna 1677, proto je zde datum uvedeno. Zápis z radní schůze zněl: „*Pan pater převor i na místě celého konventu dominikánského zdeť v Budějovicích vinšuje písebně šťastný nový rok a přitom ten obraz zázračný Matky Boží Budějovické, který od předešlého převora P. Linhartu Czetle zakázaný jest byl, do radní světnice vkládá.*“ Konšelé toto gesto odměnili náležitým finančním darem, oceňovali, že jsou nad městem namalovány jejich osobní znaky, přestože některé jsou zcela smyšlené.⁸² Autora díla nelze s přesností určit. V případě, že by převor zakázku zadal některému z místních umělců, měl na výběr ze dvou malířů: Karel Bonanella nebo hluchoněmý Eliáš Andreas, kteří v této době ve městě působili.

Celkové rozměry obrazu činí 160 x 83 cm a jedná se olejomalbu na plátně. Madona má sepnuté ruce, temné rozevláté vlasy a modrý šat je posázen stylizovanými ratolestmi. Na tmavě hnědém pozadí kolem postavy je rozmístěno celkem 60 zlatých hvězdiček. Spodní část obrazu je vyplněna heraldickou výzdobou, pod kterou je v raně barokní kartuši zobrazeno panorama města, nad kterým se na obloze vznášejí světci uctívající ve městě.⁸³

Celá jedna třetina plochy obrazu pod postavou Panny Marie je oddělena iluzivní oblou římsou, za kterou jsou zavěšeny dva kvádry sloužící jako podklad pro heraldickou výzdobu. Uprostřed mezi nimi je umístěn v modrém oválném medailonu lemovaném kartuší znak města Českých Budějovic. Na horním okraji modrého pole lze spatřit drobný latinský nápis: „*HOC TIBI PRO MERTIS*“. Jedná se o začátek jednoho z epigramů římského básníka Marka Valeria Martiala, který bychom mohli přeložit jako: „Přičítám ti

⁸¹ Daniel Kovář, Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století, České Budějovice 2025, s. 74

⁸² Daniel Kovář, Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století, České Budějovice 2025, s. 62

⁸³ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 326

to za zásluhy...“. Po levé a pravé straně městského znaku jsou vyobrazeny heraldické symboly dvanácti tehdejších konšelů, které jsou seřazené do jedné řady, na každém kvádru jich je šest. Nad znaky jsou rozvinuty stužky se jmény, která bohužel nejsou dobře čitelná. Šlo o členy městské rady uvedené do úřadu 12. srpna 1676, kteří své funkce zastávali v následujících čtyřech letech. S jistotou lze říci, že měl autor přesné pokyny, na základě kterých byly erby detailně ztvárněny, ale také zachoval správné pořadí konšelů, které bylo pevně dané už při obnově rady a kterým se řídilo střídání radních v úřadu purkmistra.⁸⁴

První z levé strany je znak primátora Jana Haana, za ním má svůj znak Zikmund Karel Fischer z Fischbachu, Michael Hofmann, Tobiáš Hansl, Lukáš Zahradka Sovinský z Eulenfelsu, Adam Hofmann, Kašpar Daublebský ze Sternecku, Jan Jiří Daublebský ze Sternecku, Matyáš František Baldauf z Wachenhofu, Daniel Arnošt Alexius, Jiří Kornel Todt a Jiří Vilém Hartl. Pod levou řadou znaků se nachází medailon s osobním znamením městského rychtáře Tomáše Františka Veselého, na stejném místě vpravo je znamení, které bylo používané českým písařem Ondřejem Václavem Simonem (tehdejší německý písař Hofmann byl zároveň radním, z toho důvodu má svůj znak mezi ostatními konšely). Pozoruhodnou skutečností je, že barevné znaky zde reprezentují všech dvanáct radních, přestože se řádnou nobilitací mohlo pyšnit jen pět z nich. Sedm zbývajících používalo běžně jen bezbarvé pečetní znamení, tím pádem si pro tuto příležitost museli barvy stanovit nebo je nechat na estetickém cítění autora obrazu. Podobným způsobem byla pravděpodobně určena i podoba klenotu, který se na velké části pečeti nevyskytuje vůbec, ale na obraze být přítomný musel v důsledku unifikovanému pojetí erbů.⁸⁵

Pod těmito dvěma řadami erbů se v oválné kartuši nachází vyobrazení Českých Budějovic spolu s rozdělenou datací po obou stranách v dolních rozích obrazu. “*A^o: 1677. / Die. 4: Jan.*“. Malíř zachytil město z jihozápadní strany tak, aby zdůraznil dárce i obdarovaného a zároveň zachoval odpovídající proporce – vertikální osu tvoří Černá věž jakožto symbol města, na levé straně v popředí se nachází dominikánský klášter, který je zachycen přesněji, což byla pravděpodobně i podmínka objednavatele. Věrohodně působí rovněž západní průčelí klášterního kostela Obětování Panny Marie, konvent je zakreslen spíš náznakově. Město je zobrazeno z mírného nadhledu tak, aby mohly být vidět i objekty skryté za hradbou. Vedutě ale schází náležitá propracovanost a detail, ikonografickou

⁸⁴ Daniel Kovář, *Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století*, České Budějovice 2025, s. 62

⁸⁵ *Ibidem*, s. 63

hodnotu tak má pouze z části.⁸⁶ Nad městem se na nebi vznáší pětice světců, jejichž kult byl pěstován v dominikánském konventu a budějovické farnosti: zleva sv. Dominik, patron farního kostela sv. Mikuláš, uprostřed Panna Marie Budějovická v nezvyklém bílém rouchu, sv. Auratian, a sv. Tomáš Akvinský.⁸⁷

Obraz Panny Marie Budějovické z domu v České ulici (2. polovina 17.století)

Z méně cenných barokních replik lze zmínit olej na plátně z 2. poloviny 17. století., který se momentálně nachází ve sbírkách Alšovy jihočeské galerie, získaný ze soukromého majetku v Českých Budějovicích. Obraz je malován na plátně o rozměrech 70 x 40 cm. Pochází z Českých Budějovic z domu v České ulici. V roce 1993 ho získala Alšova jihočeská galerie a obraz zrestaurovala akad. mal. V. Zemanová.⁸⁸ Celková podoba je ztvárněna podle gotické předlohy. Na nízkém terénu s naznačenou trávou stojí postava Panny Marie v dlouhém zelenomodrém šatu zdobeném obilnými klasy a přepásaném zdobeným zlatým pásem, který vpředu spadá až na zem. Ruce má sepjaté před hrudí, kolem krku zlatý paprscitý límec, dlouhé světlé vlasy spadají po zádech až k pasu. V horní části se vznáší dva putti, kteří nad hlavou Panny Marie nesou královskou korunu. Autor obrazu je neznámý. Pravděpodobně se jednalo o méně poučeného umělce, největší rozdíl oproti gotickému prototypu můžeme spatřit v obličejí Panny Marie, který je poměrově větší ke zbytku těla a jeho rysy se liší od původního líbezného výrazu. Bližší informace o původu či historii obrazu bohužel nejsou známy.

Barokní kopie na zadní straně milostného obrazu (18. století)

Málo známá je existence druhého, barokního deskového obrazu z 18. století na rubové straně, zabudovaného ve společném rámu s původním gotickým obrazem, který se snaží napodobit.⁸⁹ Tento obraz nezmiňuje F. Franz ani J. Watzl a J. Zíka. Je tedy možné, že byl do rámu zasazen až po roce 1932.⁹⁰

Deska se skládá rovněž ze dvou částí, jejichž spoj probíhá po heraldicky levém okraji svatozáře přes levý loket Panny Marie směrem dolů. Kopie je provedena ve volném

⁸⁶ Daniel Kovář, Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století, České Budějovice 2025, s. 64

⁸⁷ Ibidem, s. 65

⁸⁸ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 327

⁸⁹ Alena Schelová, Restaurátor poodhalil téměř šestisetleté tajemství zázračné budějovické Madony, In: Českobudějovické listy, České Budějovice 1998, s.12- 13

⁹⁰ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 323

odlišeném zpracování. I zde můžeme spatřit Pannu Marii stejného ikonografického typu, ovšem stojící na podstavci či truhle s kartuší a s tmavými vlasy. Zlatých klásků je na jejím šatu dohromady 21, přičemž jsou zde jen velmi schematicky lineárně namalovány. Malovaných hvězdiček je v součtu celkem 23. Šaty Panny Marie mají mírný nádech do zelena. Tento typ se blíží rustikálně malované barokní desce z poutního kostela Zasnoubení Panny Marie v Mláce. Restaurátor Martan usuzuje, že autor tohoto obrazu byl nejspíše řemeslník, který dokázal malovat podle předlohy a přizpůsobit obraz přání zadavatele či dobové módě. V gotice mívaly Madony plavé vlasy, zatímco mladší Panna Marie je podle barokního vkusu červovlasá.⁹¹

V horní části obrazu jsou po obou stranách zřetelné vysvětlalé stopy po kovových pantech, po levé ruce Panny Marie je stopa po kování vyhloubená. Rovněž ve spodní části obrazu jsou po obou stranách podobné stopy po kování, vpravo po pravé ruce Panny Marie jsou do stopy vsazeny dva špalíčky z jiného dřeva. Existence tohoto obrazu, jenž byl i s jizvami vsazen do společného rámu s paládiem, svědčí o tom, že se nejedná o bezvýznamnou či nepovedenou malbu. Tyto obrysy a díry po barokním kování a zámku jsou známkou toho, že byl obraz zřejmě kdysi užíván jinak. Není vyloučeno, že obraz byl otočený a nahrazoval po většinu roku paládium, které bylo ukazováno jen při určitých příležitostech.⁹²

Nejednalo by se o žádnou výjimku. Aby obraz či socha „nezevšedněly“, bývaly po většinu roku skryty zrakům věřících. Například v polské Čenstochové obraz zakrývá pohyblivá deska, která je denně v pravidelných hodinách za zvuků slavnostních fanfár a lidového zpěvu zvednuta. Jde přitom zřejmě také o určitý psychologický efekt postupného zjevování se zázračného obrazu těšícím se poutníkům, o jakési reziduum „svatého divadla“, pro baroko typického. V městském kostele v Klatovech se na hlavním oltáři nachází v místě expozitoria jakýsi otáčivý buben, na jehož protilehlých stranách je upevněna kopie a originál milostného obrazu, který byl ukazován pouze o mariánských svátcích či jiných církevních slavnostech. V mnoha případech byly milostné obrazy či sochy během všedních dnů zastřeny oponou, jak víme například z kaple Panny Marie Mariazellské v Praze na Karlově.⁹³

⁹¹ Alena Schelová, Restaurátor poodhalil téměř šestisetleté tajemství zázračné budějovické Madony, In: Českobudějovické listy, České Budějovice 1998, s.12- 13

⁹² Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 323

⁹³ Jan Royt, Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha 2011, str. 115

Grafický list zobrazující Pannu Marii Budějovickou (polovina 18.století)

Šíření kultu Panny Marie Budějovické probíhalo i skrze grafiku. Pro příklad můžeme jmenovat mědiryt znázorňující Pannu Marii Budějovickou, datován do poloviny 18. století, nyní uložen ve sbírkách Jihočeského muzea. Ve střední části se nachází zarámovaný obraz, na němž je vyobrazena Panna Marie v typickém postoji se sepjatýma rukama, svatozáří a slunečním límcem. Vlasy jsou za krkem svázané a za zády splývají k úrovni lýtek. Její šaty jsou přepásané páskem sahajícím až ke spodnímu lemu oděvu. Bohorodička stojí na travnaté zemi, nebe je posázené hvězdičkami v celkovém počtu 35. Nad obrazem v horní části se vznáší dva andělíčky držící královskou korunu a ratolesti. Rám obrazu po stranách přidržují nalevo sv. Jáchym a vpravo sv. Anna, kteří jsou podle barokního vkusu vyobrazeni v dynamickém pojetí. Oba světci stojí na kartuši zdobené akanty, která vyplňuje spodní část, na jejích stranách sedí opět dva putti. Součástí ní je německý nápis: „Abbildung der gnadenreichen Mutter Gottes zu Böhmisch Budweis.“ V překladu: „Vyobrazení milostné Matky Boží z Českých Budějovic.“

4.2. Sochy

Socha Panny Marie na varhanech v klášterním kostele (1676)

První raně barokní sochařské dílo ztvárňující Pannu Marii Budějovickou opět vzešlo z popudu řádu dominikánů a nachází se přímo ve centru celého kultu – totiž v klášterním kostele Obětování Panny Marie. V souvislosti s úpravou hudebního kůru nechali dominikáni v roce 1676 pořídit nové varhany, které se poprvé rozezněly na den Narození Panny Marie.⁹⁴ Jejich autorem byl českobudějovický varhanář Nicolaus Christeindl. Součástí nástavce varhan je i socha Panny Marie Budějovické, jejíž vznik je datován do druhé poloviny 17. století. Dřevořezba je z větší části stříbřená a částečně polychromovaná, její výška činí 108 cm.⁹⁵ Oproti ostatním sochám působí nejdynamičtěji, opouští běžnou strnulou polohu a naprosto se tak vymyká ostatním sochařským ztvárněním Panny Marie Budějovické z pozdějších let. Panna Marie má ruce sepnuté k modlitbě, hlavu, za níž se nachází kovová svatozář, má natočenou doprava. Její vlasy jsou rozpuštěné a sahají téměř ke kolenům, každý pramen pečlivě propracován. Je oděna v dlouhé šaty, jež jsou nepravidelně zvlněny, okolo krku se rozprostírá paprscitý límec. Rozdíl můžeme vidět i v pásku, který obvykle splývá až ke spodnímu lemu šatů, zde je zakončen v úrovni pasu. Největší odlišností je, že Mariin šat pozbývá jakékoli známky klásků a zároveň nemá obvyklou modrou polychromii. Z těchto důvodů vyvstává otázka, do jaké míry můžeme v tomto případě ještě stále hovořit o Panně Marii Budějovické/Klasové, přestože je v literatuře řazena k tomuto ikonografickému typu.⁹⁶

Sousoší na Mariánském náměstí (1715 - 1716)

Narůstající kult Panny Marie se projevil i na podobě města na veřejných prostranstvích. Město zároveň v této době zažívalo období hospodářského oživení a projevovalo zvýšenou stavební činnost s větším důrazem na plastickou výzdobu.⁹⁷

Mezi největší a nejvýznamnější sochařské provedení Panny Marie Budějovické patří bezpochyby sousoší s morovými patrony na Mariánském náměstí v Českých

⁹⁴ Daniel Kovář, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017, s.168

⁹⁵ Jiří Černý, *Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace*, in: *Zprávy památkové péče*, 2003, č. 5, s. 330

⁹⁶ Jako o Panně Marii Budějovické o této soše hovoří například Jiří Černý (*Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace*, in: *Zprávy památkové péče*, 2003, č. 5, s. 330) nebo Daniel Kovář (*Daniel Kovář, Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017, s.151)

⁹⁷ Karel Pletzer, *Českobudějovičtí výtvarní umělci v 17. a 18. století*. In: *Jihočeský sborník historický*, České Budějovice: Jihočeské muzeum 1991—1992, roč. 60—61, s. 24

Budějovicích, které nechalo město postavit mezi lety 1715-1716 jako poděkování za odvrácení morové epidemie z roku 1713. Slib, že toto sousoší bude postaveno, dali měšťané již v roce 1713, ale ani v následujícím roce nebyly podniknuty žádné kroky pro jeho splnění. Až 19. září 1714 oznámil P. Rajmund Prendel, člen dominikánského kláštera, městské radě, že na své náklady dá postavit před branami města sochy Panny Marie Budějovické, před třetí branou ji mělo mít možnost postavit město. Původně stálo sousoší před tehdejší Pražskou bránou (před současným domem čp. 1 v Riegrově ulici). Okolo něj se postupně zformovalo předměstské náměstí, kterému se začalo přirozeně říkat Mariánské.⁹⁸ Sousoší bylo vyhotoveno sochařem Josefem Dietrichem, jehož aktivní umělecká činnost spadala právě do období první poloviny 18. století. Ve svých dílech často ztvárňoval motiv Panny Marie Budějovické, které můžeme dodnes spatřit v městském prostoru.

Na rozdíl od jiných morových statuí je tento celek určen především k čelnímu pohledu. Místo obvyklé architektonické kompozice sloupu byl tento pomník koncipován jako oltářní tabernákl. Na vrcholku bohatě zdobeného soklu je umístěna socha Panny Marie Budějovické, jejíž předlohou byl gotický obraz v klášterním kostele obětování Panny Marie v Českých Budějovicích. Rozdíl oproti milostnému obrazu je ten, že žádná z Dietrichových soch Panny Marie není nakloněná do strany, tak jako na gotickém prototypu.⁹⁹ Schéma postavy, které je dané pozdně gotickým obrazem, nedalo sochaři příliš volnosti pro rozvinutí slohových prvků vyvěrajících z barokní představitosti, tak jako na ostatních postavách osazených v sochařském celku, které působí dynamičtěji. Panna Maria je zde ztvárněna s rozpuštěnými vlasy v charakteristickém šatu posetém ratolestmi. Níže po stranách byli osazeni další dva ochránci města: sv. Mikuláš, patron farního (dnes katedrálního) chrámu, a méně obvyklý světec – sv. Auracián, který se během 17. století stal spolupatronem Českých Budějovic, když byly do města přivezeny jeho ostatky, jež se v následujících letech nosily v každoročních průvodech spolu s milostným obrazem.¹⁰⁰ Ve spodní části sousoší jsou v nikách obvyklí moroví patroni: sv. Šebestián přivázaný ke kmeni stromu a sv. Roch v oděvu poutníka. Ve střední části podstavce se nachází reliéfní výjev sv. Rozálie, pod níž je volutová kartuš

⁹⁸ Ivana Maxová, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Jihočeském kraji*, Praha 2009, s. 24

⁹⁹ Vodička se domnívá, že Dietrich mohl podobu Panny Marie odvodit z mědirytu datovaného do poloviny 18. století (fotokopie se nachází zde: Royt, *Obraz a kult v Čechách* (pozn. 49), s. 258.). Pokud by s ním ale Dietrich skutečně pracoval, musel by pocházet z doby před rokem 1715. Jestliže by byl mědiryt mladší, můžeme výslednou podobu soch připsat sochařově vlastní umělecké invenci.

¹⁰⁰ Jiří Černý, *Mariánské sousoší v Českých Budějovicích*, In: *Immaculata* 1988, č. 38, s. 25

s vyobrazením městského znaku Českých Budějovic. Podstavec věnovaný protimorovým patronům má zaoblené hrany, koruna je kryta mírně přesahující římsou. Boční strany jsou zdobeny akanty a volutami rostlinného charakteru.¹⁰¹ Sousoší propojuje mariánský kult s úctou s patronům města a světcům chránících před morem. Jeho struktura přesně odráží hierarchii městských ochran tak, jak byla ve městě vnímána v 17. a 18. století: čím blíže ke své záštitě město mělo, tím hierarchicky výše ji kladlo.¹⁰²

Postament, na kterém stojí Panna Marie, obsahuje nápisovou kartuš nesenou dvěma cherubíny. Latinský nápis je zároveň chronogramem, z něž lze vyčíst rok 1716, tedy rok dokončení celého pomníku:¹⁰³

THAVMATVRGAE

VIRGINI

HVIATI

ET

HIS BEATIS PATRONIS

PRO HONORE

POSTVIT SENATVS

POPVLVSQVE

BVDVICENSIS

Nápis lze přeložit jako:

Zdejší

Panně

¹⁰¹ Památkový katalog, Mariánské sousoší [online], [cit. 2026-30-03], dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/marianske-sousosi-11217977>

¹⁰² Martin Gaži, Vazby jihočeských městských komunit k mariánským ochranitelkám v 17. a 18. století, In: Výběr 39, č. 1, České Budějovice 2002. s. 34

¹⁰³ Ivana Maxová, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Jihočeském kraji, Praha 2009, s. 24

Divotvůrkyni

a ke cti těmto

blaženým

patronům

postavila rada

a

občané

budějovičtí

První známá oprava tohoto sousoší proběhla v roce 1850, roku 1900 se uvažovalo o jejím přemístění, tento návrh nakonec neprošel. Po roce 1948 muselo být sousoší odstraněno, následně bylo rozebráno a několikrát přemístěno.¹⁰⁴ Třebaže se již koncem 60. let objevily snahy o navrácení, stalo se tak až po listopadovém převratu v roce 1989. V letech 1991-1993 sousoší restaurovali akad. sochaři V. Krninský a I. Tlášek, kovářské práce provedli M. Novotný a J. Píša. Pomník byl z důvodu změny v dopravní situaci znovu vztyčen nedaleko svého původního místa a dne 20. listopadu 1993 jej posvětil českobudějovický biskup Antonín Liška. Osazeny však byly pouze výdusky, původní sochařské originály se dnes nacházejí v lapidáriu bývalého kláštera v Borovanech.¹⁰⁵ Do schránky v sousoší byly uloženy pamětní zápisy primátora města, českobudějovického biskupa a dobové listiny. Mariánské sousoší představuje jedinečnou ukázkou sousoší tohoto typu nejen na území České republiky, ale i v celé střední Evropě. Kamennou sochu Panny Marie Klasové známe jen na sloupu ve štyrském Grazu, tzv. Siebenbründl Säule z roku 1757.¹⁰⁶ Podobné případy, kdy se na mariánské sousoší dostala barokní replika milostného obrazu nebo sochy, známe i z jiných míst. Například v Plzni na štíhlém morovém sloupu stojí socha Panny Marie Plzeňské, jejíž předlohou byla středověká opuková socha z tamějšího chrámu sv. Bartoloměje.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Pamětní kniha děkanství v Českých Budějovicích, díl III., str. 133, uvádí k roku 1980, že rozebrané mariánské sousoší je umístěno na dvoře Biskupství českobudějovického.

¹⁰⁵ Ivana Maxová, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Jihočeském kraji, Praha 2009, s. 24-40

¹⁰⁶ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 329

¹⁰⁷ Jiří Černý, Mariánské sousoší v Českých Budějovicích, In: Immaculata 1988, č. 38, s. 26

Mariánské sousoší na Mariánském náměstí nebylo však jen artefaktem zdobícím městský prostor, ale stalo se aktivní součástí náboženského života. Sloužilo jako jedna ze zastávek při poutích, které probíhaly k počtě Panny Marie Budějovické. Tato skutečnost je zobrazena na grafickém listu z roku 1850 ze sbírky Jihočeského muzea. Kresba zobrazuje morové sousoší, před nímž stojí kněz s ministranty a slouží mši pro zástup poutníků s korouhvemi. Zřejmě právě jako památka z pouti byl tento grafický list distribuován, a to poutníkům obou zemských národností. Proto je dole pod kresbou otištěn text vedle sebe v české a německé verzi.¹⁰⁸ Také ještě před druhou světovou válkou se před sousoším v letním období konaly večerní pobožnosti a zastavovaly zde pohřební průvody.¹⁰⁹ Obřady v této podobě už v následujících letech nikdy obnoveny nebyly.

Socha Panny Marie Budějovické na břehu řeky Malše (1715)

Zhruba ve stejné době jako mariánské sousoší byla postavena i druhá socha Panny Marie, původně stojící před druhou, Lineckou bránou, u níž se zastavovala procesí z Kájova. Po odstranění jižního vstupu do města byla tato skromnější socha umístěna na levý břeh řeky Malše před budovu krajského soudu. Nechal ji v roce 1715 postavit již zmíněný P. Rajmund Dominik Brendl, dominikán a pozdější převor zdejšího kláštera. I v tomto případě byla socha vytesána Josefem Dietrichem. K této soše byl osud o něco přívetivější, přesto došlo k jejímu poškození v březnu roku 1945 při americkém náletu a musela být následně v letech 1946-47 opravena.¹¹⁰

Socha Panny Marie Budějovické je umístěna na polygonálním podstavci s volutami. Stojící postava má hlavu mírně zvednutou, ruce sepjaté k modlitbě a lokty oddálené od těla. Za její hlavou je upevněna kovová svatozář. Panna Marie je oděna v dlouhých šatech s našasenou sukní, které jsou v pase převázány úzkým páskem. Roucho je ozdobeno reliéfy klásků. Dlouhé vlající vlasy rámuji celou postavu a sahají přibližně do poloviny sukně. Panna Marie v tomto případě nepůsobí tak živě, jako ostatní sochy. Můžeme si všimnout například menšího propracování sukně oproti soše na morovém sousoší. Podobně je tomu tak i u rozevlátých vlasů, kterým nebyla věnována zvýšená péče. Na ostatních sochách jsou jednotlivé prameny oddělené, v tomto případě jsou vlasy jednolité

¹⁰⁸ Daniel Kovář, Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století, České Budějovice 2025, s. 183-184

¹⁰⁹ Jiří Černý, Mariánské sousoší v Českých Budějovicích, In: Immaculata 1988, č. 38, s. 26

¹¹⁰ Milan Binder, Kapličky, sochy a křížky: drobná sakrální architektura na území města Českých Budějovic, České Budějovice 2019, s. 17

v celku a působí na diváka spíše dojmem závoje.¹¹¹ Socha je osazena na žulový sokl dělený profilovanou římsou na dolní hranolovou část se čtyřmi volutami v rozích a horní část tvoří jehlanec lemovaný obláčky s hlavičkami andílků. Ze všech čtyř stran jehlance jsou na horní části reliéfně vytvořené růže, měsíc, hvězda, slunce.¹¹² K čelní straně soklu je k jeho patě upevněn ozdobný kovový plůtek. Polygonální podstavec sochy, strany jehlance a druhý stupeň paty soklu jsou zdobeny vytesanými nápisy.¹¹³

První rytý nápis se nachází na menším podstavci přímo pod nohama Panny Marie a obíhá ho ze všech stran:

ROSA MYSTICA

PULCHRA VT VNA

STELLA MARIA MARIS

I CTTINRRE IIS SIMA NOBIS

*PECCATOR NAM CONTR..*¹¹⁴

Překlad:

Růže tajemná

jedinečně krásná

Maria, hvězdo mořská,

přimlouvej se za nás

za kající hříšníky

¹¹¹ Kateřina Kolářová, Vliv barokní kultury na městské prostředí. České Budějovice v 17. a první polovině 18. století (Bakalářská práce), Praha 2022, s. 54

¹¹² Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 329

¹¹³ Památkový katalog, Socha P. Marie Budějovické [online], [cit. 2026-30-03], Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/socha-p-marie-budejovicke-19714736>

¹¹⁴ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 329

Nápis na jehlanci mezi dušičkami a hlavami putti z pohledové strany:

THESAURVS

REGIÆ CIVITATIS

BVDIOVICENSIS

VIRGO IN ECCLESIA

PRÆSENTATA

GRANIS FVLGENS

ORIGINALEM VIVIS

PP PRÆDICATOIRES

ASSERVANT

Překlad:

Poklad

Královského města

Budějovic

Panna v církvi (kostelet)

Přítomná

Zářící klasy

Originál pro živé

Otcové kazatelé

Uchovávají¹¹⁵

¹¹⁵ Marie Frojdová, Latinské nápisy města Českých Budějovic, České Budějovice 2014 (Bakalářská práce), s.17–18

Nápis na zadní straně jehlance je o něco méně čitelný:

N[.]A

MARIA

MARI[±2]

[±4] RRI

[±4]

S[.]MA

NOBIS

Nápisy po pravé a levé straně jehlance jsou rozloženy na přibližně devíti řádcích, bohužel jsou nečitelné.

Poslední nápisy obíhají ze čtyř stran celý druhý stupeň paty soklu. Nápis ve přední části:

MARIA ILE EST DATA SPECULUM INNOCENTIA

MARIA HÆC EST EXEMPLUM PÆNITENTIÆ ¹¹⁶

V překladu:

Maria tato je zrcadlo nevinnosti

Maria tato je příkladem kajícínosti ¹¹⁷

Na pravé straně ve spodní části soklu:

HUC FUGE / PECCATOR NAM CON[.]E / LUMINA IESU

HUNC ET / [...]V[±5] / MARIA DEDIT ¹¹⁸

¹¹⁶ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 329

¹¹⁷ Marie Frojdová, Latinské nápisy města Českých Budějovic, České Budějovice 2014 (Bakalářská práce), s. 17–18

¹¹⁸ Hana Strouhová, Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900 (Diplomová práce, České Budějovice 2015, s. 121

Překlad:

Sem uteč / hříšník (--) / světla Ježíšova

Tohoto také / ---- / dala Maria

Nápis na zadní části:

VIS CUM RA / MUNDO -UNE- SUPERAT / PROCELLAS

[.]IET DUM / [---] / DABIT ¹¹⁹

Nápis na levé straně spodní části soklu:

DE[±4]A / DUM PER SUN [.]S / [±6]OS

[±6]D / [.]MIN[.]UM DATUM [±4] / [±3]ROSAS ¹²⁰

Poslední zmíněné nápisy na spodní části podstavce bohužel nejsou ve všech částech čitelné, často lze rozluštit pouze jednotlivá písmena či slova. V souvislosti k početnosti nápisů a symbolů je důležité zmínit jejich vztah k samotnému dílu. Ikonografie a texty provázející milostný obraz či sochu prakticky vždy souvisí mimo jiné i s liturgií a zbožností (symboly loretánské litanie) či donátory.¹²¹ Reliéfně vytvořené symboly růže, slunce, měsíc a hvězda, které jsou umístěné po stranách vrchní části jehlancového podstavce, ale i samotné nápisy zde úzce souvisí s liturgickými texty. Bohatý zdroj symboliky a metafor představovala například loretánská litanie (prosebná modlitba z přelomu 15. –16. století), kde je Panna Marie oslovoována řadou přízvisek odkazujícími k jejím ctnostem, jako například „Zrcadlo spravedlnosti, Trůn moudrosti, Příčina naší radosti, Stánek Ducha svatého, Věž Davidova, Růže tajemná, Hvězda jitřní aj.”¹²² Doprovodné nápisy na soše nám tak dokládají, že dílo vzešlo z prostředí vzdělaných dominikánských kruhů, kde byla pěstována dobová teologická a literární tradice a celek díky tomu tvoří propojený a promyšlený ikonografický program.

¹¹⁹ Hana Strouhová, Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900 (Diplomová práce, České Budějovice 2015, s. 121

¹²⁰ Hana Strouhová, Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900 (Diplomová práce, České Budějovice 2015, s. 121

¹²¹ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. stol.*, Praha 1999, s. 135

¹²² Jana Grešlová, *Zobrazení a symbolika mariánských ctností ve vybraných uměleckých dílech*, Bakalářská práce, Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář estetiky, 2017, s. 50-51

Reliéf s Pannou Marií Budějovickou na studni v rajske zahradě dominikánského kláštera (1715)

Vzhledem k tomu, že hlavními šířiteli úcty k Panně Marii Budějovické byli dominikáni, není divu, že velká část jejích vyobrazení je soustředěná právě okolo bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích. V severovýchodním rohu rajske zahrady kláštera se nachází kamenná studna, na níž jsou reliéfně vytvořené tři kartuše s volutami. V každé z nich se nachází postava světce: sv. Hyacint, sv. Petr a uprostřed Panna Marie Budějovická. Kolem horního a dolního okraje studny obíhají nápisy, přičemž rovněž obsahují chronogram, ze kterého vychází letopočet 1715:

Nápis v horní části:

*HONORI B(EATAE): MARIAE S(ANCTI): HIACINTHI ET S(ANCTI): PETRI FONS
ISTE*

Nápis ve spodní části:

*PIETATIS ERGO DICATVS EST*¹²³

Překlad:

Ctěné Marii, Hyacintovi a Petrovi tento pramen

*Z důvodu zbožnosti je věnováno*¹²⁴

Socha Panny Marie nad vchodem do dominikánského kláštera (1718)

U vchodu do křížové chodby bývalého dominikánského kláštera můžeme spatřit další ukázkou díla sochaře Josefa Dietricha. Vchod do klášterní chodby je zdoben kamenným ostěním a portálem, který má volutový nástavec se znakem dominikánského řádu a na vrcholu je osazena soška Panny Marie Budějovické. Je pravděpodobné, že Dietrich je

¹²³ Hana Strouhová, Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900 (Diplomová práce, České Budějovice 2015, s. 123)

¹²⁴ Marie Frojdová, Latinské nápisy města Českých Budějovic, České Budějovice 2014 (Bakalářská práce), s.23

autorem nejen sochy, nýbrž celé vstupní brány.¹²⁵ V záklenku a na římse portálu můžeme číst dva latinské nápisy. Níže umístěný zní:

TRIGINTA AC UNO LOCUS HIC PRIOR URBE STAT ANNO

Překlad:

Toto místo je o třicet jedna let starší než město.

Nápis ale neodpovídá skutečnosti, jelikož víme, že klášter byl stavěn spolu s městem při jeho založení, nicméně je z něj patrná hrdost dominikánů na dávnou tradici jejich konventu a přesvědčení o jeho nepostradatelnosti pro město samé.¹²⁶ Nad textem jsou po stranách portálu vyobrazeny reliéfy dvou andělíčků.

Výše položený text v záklenku portálu nese zároveň chronogram, který dává v součtu letopočet 1718:

SANCTA MARIA BENEDICAT INTRANTES ET EXEUNTES

Překlad:

*Svatá Marie ať žehná těm, kdo přicházejí i odcházejí.*¹²⁷

Socha na kapliče sv. Petra v Boršově nad Vltavou (1718)

Dalším patrně Dietrichovým dílem, kde můžeme spatřit motiv Panny Marie Budějovické, je barokní kaplička v Boršově nad Vltavou v blízkosti železniční trati směrem k Poříčí nedaleko tamějšího dominikánského zámku. I přestože se dílo nenachází přímo v Českých Budějovicích, můžeme zde opět vidět vazbu na dominikány. Výklenková kaple pochází z roku 1718 a na jejím štítu je osazena malá socha Panny Marie Budějovické.¹²⁸ Jde s největší pravděpodobností o šestou Dietrichovu plastiku Panny Marie Budějovické, jelikož není v této době znám žádný jiný sochař ztvárňující ve svých dílech tento motiv.¹²⁹ Dietrich byl zároveň až do sklonku svého života jediným sochařem

¹²⁵ Matěj Vodička, Českobudějovický sochař Josef Dietrich, České Budějovice 2014 (Bakalářská práce), s.23

¹²⁶ Petr Pavelec, Klášterní kostel Obětování Panny Marie: uměleckohistorický průvodce, České Budějovice 1997, s.11

¹²⁷ Ibidem, s. 11

¹²⁸ Jiří Černý, Poutní místa Českobudějovická a Novohradska, České Budějovice 2004, s. 39

¹²⁹ Matěj Vodička, Českobudějovický sochař Josef Dietrich, České Budějovice 2014 (Bakalářská práce), s.23

ve městě a získával téměř všechny veřejné zakázky.¹³⁰ Jedná se však pouze o hypotézu, v pramenech je autor díla uváděn jako neznámý.¹³¹ Provedení sochy Panny Marie je ztvárněno v tradičním ikonografickém pojetí, její výška činí 110 cm. V tomto případě je i velmi podobné tomu, které se nachází nad vstupem do křížové chodby dominikánského kláštera v Českých Budějovicích. Architektura pod statuí se skládá ze žulového postamentu s nápisem a se samostatnými bočním oboustrannými volutovými křídly. V těsné blízkosti těchto volut se na každé straně objevují dekorativní vázy zakončené kovovým atributem ohně. Soklová část má na čelní straně nápis, kde je zobrazen chronogram vzniku díla (1718):¹³²

SANCTA MARIA

BVDVICENSIS

TVERE NOS

Překlad:

Svatá Maria

Budějovická

Ochraňuj nás

Ve výklenku se dříve nacházela freska sv. Petra, která byla po restaurování kapličky nahrazena novodobou plastikou. Pod výklenkem se nachází druhý nápis obsahující chronogram:

SANCTO PETRO MARTIRI

DOCTORI ATQVE VIRGINI

*POSITA*¹³³

¹³⁰ Karel Pletzer, Českobudějovičtí výtvarní umělci v 17. a 18. století. In: Jihočeský sborník historický, České Budějovice: Jihočeské muzeum 1991—1992, roč. 60—61, s. 24

¹³¹ Lukáš Hosnedl, Restaurátorská zpráva: Kamenná socha Panny Marie Budějovické s architekturou a dekorativními vázami z kaple sv. Petra obec Boršov nad Vltavou, České Budějovice NPÚ ÚOP, 2018, s. 2

¹³² Lukáš Hosnedl, Restaurátorská zpráva: Kamenná socha Panny Marie Budějovické s architekturou a dekorativními vázami z kaple sv. Petra obec Boršov nad Vltavou, České Budějovice NPÚ ÚOP, 2018, s. 4

¹³³ Druhý chronogram dává v součtu rovněž letopočet 1718.

Překlad:

Svatému Petrovi mučedníkovi

Učiteli a také Panně

Je umístěno/ zasvěceno

Černá věž – reliéf na zvonu Bumerin (1723)

Za krátkou zmínku stojí i drobný reliéf Panny Marie Budějovické nacházející se na plášti největšího zvonu Černé Věže v Českých Budějovicích – Bumerinu, spolu s vyobrazeními svatého Mikuláše, svatého Donáta a svatého Auratiána. Zvon zhotovil v roce 1723 linecký zvonař Sylvius Kreutz, jedná se tak o další z dokladů barokní úcty k Panně Marii Budějovické. V horní části zvonu se ve dvou řádcích nachází latinský nápis:

*HOC OPVS DEO B: V: MARIAE SS: NICOLAO AVRATIANO DONATO IN HONOREM
FABRIPARATVM DEPELLAT LONGE FVLMINA – BELLA LVEM VERBVM
CARO FACTVM IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM
ANNO MDCCXXIII SILVIUS KREYZ LINCENSIS ME FVDIT*

V překladu:

Toto dílo ku poctě Boha, blahoslavené Panny Marie, svatých Mikuláše, Auratiana, Donáta učiněno jest, nechť zahání blesky, válku, příval. Slovo učiněno Tělem. Ježíš Nazaretský, král židovský. Léta 1723 Sylvius Kreutz z Lince mne ulil. ¹³⁴

Socha P.M. Budějovické v budově prelátství v Českém Krumlově (1. třetina 18. století)

Další sochařské provedení Panny Marie Budějovické se nachází v Českém Krumlově. Jde o umělecky nejkvalitnější známou dřevořezbou tohoto typu a můžeme ji datovat do 1. třetiny 18.století. ¹³⁵ Socha se v dnešní době nachází v zasklené nice na jižní zdi budovy prelátství Český Krumlov. Inspiračním zdrojem pro vytvoření díla byl opět gotický deskový obraz, který se stal rozhodujícím podnětem při snímání druhotných nežádoucích přemalůb (převážně šatu) během restaurování, které bylo provedeno Mgr. Jaroslavem Fukou v roce 1999. Postava Panny Marie není ve výklenku sama, ale je obklopená osmi

¹³⁴ Jiří Kopáček (ed.), Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 2006, s.570

¹³⁵ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 330

malými sochami andílků: dva bez jakýchkoli atributů, dva andílci trubači a čtyři andělské hlavičky. Postava je vyřezána ze špalku dřeva, v zadní části je vydlabána, její celková výška činí 144 cm, povrch je polychromován a zlacen. Při stratigrafickém průzkumu na šatech Panny Marie odkryl místy až deset na sobě nanesených vrstev polychromie. Nakonec bylo rozhodnuto šaty ztvárnit ve tmavě modré barvě se zlatě okrovými ornamenty analogické se šatem gotického prototypu. Atributy Panny Marie Budějovické, tj. koruna a svatozář jsou rovněž zlacené. Panna Marie stojí v typickém postoji s rukama sepjatýma s modlitbě, hlavu mírně natočenou (heraldicky) doprava, dlouhé šaty přepásané v pase páskem splývajícím až k lemu šatů. Na jejím oděvu chybí obvyklé klásky, můžeme však po nich vidět jemné stopy.¹³⁶

Sousoší sv. Anny vyučující Pannu Marii (1741)

Identitu dominikánského kláštera v myslích všech přicházejících ztělesňovalo ještě jedno vyobrazení mariánské divotvůrkyně, kterou nalézáme coby součást sochy sv. Anny nedaleko vstupu. Socha sv. Anny s malou Pannou Marií Budějovickou je součástí série Dietrichových skulptur v klášterní zahradě, které původně lemovaly cestu ke klášteru směrem z České ulice. Tuto skutečnost nám dokládá například veduta Františka Jakuba Prokyše z roku 1774 zobrazující celkový pohled na dominikánský klášter od východu.¹³⁷ Sousoší je zajímavé tím, že zde umělec přejal ikonografický typ sv. Anny, která vyučuje Pannu Marii, přičemž malá postava Bohorodičky ikonograficky odpovídá Panně Marii Budějovické, která má dětské rysy i velikost, zároveň typicky sepjaté ruce, bohaté rozpuštěné vlasy a šat s klasy, na němž jsou patrné známky původní modré polychromie. Spojuje se zde tím pádem známý ikonografický typ s regionálně uctívaným motivem.¹³⁸ Vznik sousoší je datován do roku 1741.¹³⁹ Svatá Anna je zde ztvárněna v rozevlátých šatech držící v levé ruce knihu a pravou rukou dotýkající se ramene Panny Marie, jejíž provedení si zachovává svoji strnulost z původní gotické předlohy. Je zde opět vidět kontrast mezi typickou barokní dynamičností sochy sv. Anny a staticností Panny Marie. Podstavec s volutami je zde opatřen nápisem obsahujícím chronogram:

¹³⁶ Jaroslav Fuka, Restaurátorská zpráva: socha P. Marie Budějovické, 8 sošek andílků, České Budějovice, NPÚ ÚOP České Budějovice, 2000, s. 2-3

¹³⁷ Daniel Kovář, Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století, České Budějovice 2025, s. 86

¹³⁸ Matěj Vodička, Českobudějovický sochař Josef Dietrich, Bakalářská práce, České Budějovice 2014, s.23

¹³⁹ Daniel Kovář, Dominikánský klášter v Českých Budějovicích, České Budějovice 2017, s.151

TIBI B: ANA:

QVÆ CÆLI

REGINAM

GENVISTI

INSTRVXISTI

ET DEO

OBTVLISTI

Překlad:

Tobě Blažená Anno

která jsi nebi

královnu

vychovala

naučila („zasvětila“)

a Bohu

obětovala. ¹⁴⁰

Socha Panny Marie ze Senovážného náměstí (1746)

Socha Panny Marie Budějovické chyběla stále před Svinenskou bránou, kde nechali její sochu postavit budějovičtí dominikáni v roce 1746 (svěcení proběhlo 1. července), přestože vyhotovení sochy před třetí městskou bránou mělo být původně ponecháno městu. Jako autor je uváděn Josef Dietrich. Socha v mírně nadživotní velikosti stála původně na volutovém soklu (výška přibližně 230 cm) s akantovým dekorem dole a s mohutnou římsou nahoře s obláčky, po stranách byly osazeni dva putti. Na čelní i zadní straně soklu se nacházela invokace k P. Marii a chronogram 1745. I se soklem činila výška

¹⁴⁰ Marie Frojdová, Latinské nápisy města Českých Budějovic, České Budějovice 2014 (Bakalářská práce), s.15-16

celé statue přibližně 4 metry.¹⁴¹ Při čelním pohledu sokl nápadně připomínal sokl pod Pannou Marií ze sousoší na Mariánském náměstí. Po zboření městských bran zůstala socha stát uprostřed Senovážného náměstí, její přesnou polohu můžeme spatřit na dobových fotografiích. Ve dvacátých letech minulého století byl na sochu vyryt nápis „MARIA“. Během padesátých let barokní socha odolala úpravám náměstí, částečně i z důvodu, že nakonec nebyla úprava dokončena a zamýšlený Stalinův pomník vztyčen nebyl. Až se stavbou pomníku I.V. Lenina roku 1972 musela být z ideologických důvodů odstraněna.¹⁴² Pracovníci Technických služeb města České Budějovice sochu strhli a spolu se soklem a zábradlím vyvezli na městskou skládku. Při manipulaci přišla o hlavu, části rukou a rozevlátých vlasů.¹⁴³ Odtud byla tajně převezena bez hlavy a podstavce do Tábora, kde bylo provedeno její restaurování a rekonstrukce hlavy. Alespoň z části zachovalá socha byla následně převezena do sídla Národního památkového ústavu na Senovážném náměstí. Od roku 1999 se nachází ve vstupním průjezdu do budovy, skrytá před klimatickými vlivy.¹⁴⁴

Můžeme si povšimnout, že obličej Panny Marie v tomto případě je jiný, než na výše zmíněných sochách u městských bran, přestože byly všechny vyhotoveny stejným umělcem – Josefem Dietrichem. Při pozorném pohledu na fotografie sochy před jejím stržením vidíme, že hlava Panny Marie se dříve podobala těm ostatním. Obličej působil líbezněji s jemnějšími rysy, vlasy okolo obličeje objemněji, oči Panny Marie byly o něco menší. Lze se domnívat, že ke změně v typice obličeje a hlavy došlo během jejího restaurování a rekonstrukce. Té se v roce 1986 ujali dva ak. sochaři, Václav a Jan Duškovi. V rámci ní proběhlo: „Mechanické očištění od silného zamechování a nečistot. Rekonstrukce chybějících částí. Vytvoření modelu hlavy s nasazením krku, model paží v gestu sepnutých rukou a model vlasů rámuující tělo světice.“¹⁴⁵ Z restaurátorské zprávy ak. sochařů Duškových se dovídáme, že „rekonstrukce byla provedena s ohledem na typologii postavy a v porovnání s typem obdobných Madon kláskových“. Není zde však přesně řečeno, podle kterých konkrétně. Tyto práce později hodnotí ak. sochař Ivan

¹⁴¹ Lukáš Michl, Evidenční list kulturní památky: Socha Panny Marie [online], [cit. 2026-22-03] Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=900734

¹⁴² Milan Binder, Kapličky, sochy a křížky: drobná sakrální architektura na území města Českých Budějovic, České Budějovice 2019, s. 18

¹⁴³ Ivan Tlášek, Restaurátorská zpráva: Socha P. Marie ze Senovážného náměstí v Českých Budějovicích, NPÚ ÚOP České Budějovice, Libníč, 2015, s. 1

¹⁴⁴ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 329

¹⁴⁵ Václav Dušek, Jan Dušek, Restaurátorská zpráva: Socha P. Marie Ochranitelky, České Budějovice, NPÚ ÚOP České Budějovice, 1986, s.1

Tlášek ve své restaurátorské zprávě z roku 2015 jako „sochařsky i technologicky velmi dobře provedené“, drobnou výhradu má jen k nasazení hlavy na trup. Nicméně konstatuje, že dopodrobna nezkoumal, zda tomu tak bylo i u Dietrichova originálu.

Pohnutému osudu se nevyhnul ani žulový sokl, na kterém socha dříve stála. Uvažovalo se totiž, že by mariánská socha byla umístěna ve své původní podobě do prostoru Senovážného náměstí. Ještě z restaurátorské zprávy Václava a Jana Duškových z roku 1986 se dovídáme, že „socha na soklu bude umístěna v místě areálu KSPPO v Č. Budějovicích. Po dohodě s investorem bude osazena na nově vybudovaný základ.“ V závěru zprávy stojí: „U soklu mechanické očištění, odsekání malty a zdiva na styčných plochách jednotlivých dílů, očištění od zamechování a nečistot. Obnovení čitelnosti nápisové čelní desky. Doplnění chybějících částí jednotlivých desek tvořící sokl. Doplněny křivky volut, domodelován nízký reliéf akantu. Doplněna poškozená profilace korunní římsy. Základová část bude sesazena na místě.“ Z této zprávy jasně vyplývá, že ještě v roce 1986 žulový sokl existoval, pravděpodobně celý a byl restaurován. Sokl nicméně zmizel a do dnešní doby není známo, kde by se mohl nacházet.¹⁴⁶

Socha Panny Marie z kostela sv. Trojice na Pražském předměstí (okolo 1750)

Další drobná socha Panny Marie Budějovické je uložena ve sbírkách Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. Jedná se o dřevorezbu z poloviny 18. století, pocházející z kostelíku sv. Trojice na Pražském předměstí v Českých Budějovicích. Na výšku měří 30.5 cm, na šířku 13.5 cm. Dílo působí spíše rustikálním dojmem, Panna Marie Budějovická je zhotovena v obvyklém postoji. Soška je kaširovaná a polychromovaná, stojí na dřevěném soklu s volnými girlandami, které jsou rovněž kaširované a obarvené.¹⁴⁷ Vzadu na soklu se nachází klášterní pečeť, s největší pravděpodobností tedy vznik sochy iniciovali opět budějovičtí dominikáni. Jihočeským muzeem byla zakoupena v roce 1921. Uprostřed soklu je umístěna pozlacená kartuše s nápisem: *BEATA VIRGO MARIA BOEMO: BUDVICII*

Překlad: *Požehnaná Panna Marie Českobudějovická*

¹⁴⁶ Ivan Tlášek, Restaurátorská zpráva: Socha P. Marie ze Senovážného náměstí v Českých Budějovicích, NPÚ ÚOP České Budějovice, Libníč, 2015, s.1

¹⁴⁷ Jihočeské muzeum, Inventární kniha sbírek, inv. č. 353, České Budějovice 1921, nestr.

4.3. Fresky - domovní znamení

Méně výrazná vyobrazení bývají často opomíjena, přestože mohou být dodnes dobře viditelná, například ochranná vyobrazení mariánských soch či obrazů v průčelích a nárožích měšťanských domů.

V době založení města Českých Budějovic se od sebe jednotlivé domy příliš nelišily. Fasády byly téměř stejné, zakončeny trojúhelníkovými štíty a jelikož ještě neexistovalo pojmenování ulic ani číslování domů, které bylo zavedeno až v roce 1770 za vlády Marie Terezie, snažili se majitelé svůj dům označit nějakým nápadným znamením, čím začala vznikat domovní znamení nejrůznějšího provedení. Hlavním účelem domovních znamení byla výzdoba a reprezentace, v druhé řadě sloužila k orientaci a v neposlední řadě měla i funkci magickou. Domovní znamení vyjadřovalo často i náboženské přesvědčení, později znamení také upozorňovalo na řemeslo majitele domu.¹⁴⁸ Občané bývali téměř bezmocní vůči katastrofám, které je mohly postihnout, ať už to byly požáry, morové epidemie, války nebo loupežná přepadení, která obyvatele ohrožovala. Proto se obyvatelé obraceli k vyšším silám, které je mohly ochránit od všeho zlého. Renesance znamenala i v Českých Budějovicích přiklonění k astronomickým nebo astrologickým motivům, které však na počátku rekatolizace v raném baroku začínají být vytlačovány a na domy byly často umisťovány obrazy s náboženským tématem.¹⁴⁹

České Budějovice zažily několik požárů, z nichž nejničivější byl 24. července 1641.¹⁵⁰ Hrůza a úzkost v obyvatelích tak ještě stoupala a obavy o život a majetek byly všudypřítomné. Z tohoto důvodu bylo nemyslitelné, že by nově stavěné domy nenesly vyobrazení nějakého světce nebo jeho sochu. Jedny z nejčastějších v této době byly právě zobrazení českobudějovické Madony s klásky na rouchu, které byly různě obměňované. Dále můžeme ve městě najít mimo jiné i vyobrazení svatého Floriána (ochránce před požáry) či Jana Nepomuckého (ochránce před povodněmi) a další.¹⁵¹

Domovní znamení v historických jádrech českých měst - s výjimkou staré Prahy – jsou dnes již více než z devadesáti procent zničena časem a nevšímavostí uplynulé doby.

¹⁴⁸ František Rada, Domovní znamení, In: Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, České Budějovice 1965, roč. 2., č. 3, s. 3-4

¹⁴⁹ Radko Chodura, K výtvarné interpretaci Panny Marie Ochránitelky na českobudějovických domovních znameních, In: Setkání, České Budějovice 1997, č.1, str. 7-8

¹⁵⁰ Během požáru shořelo 266 domů, 64 dvorů a stodol na předměstí, Vídeňská brána, 13 městských věží, škola, děkanství i část kláštera.

¹⁵¹ František Rada, Domovní znamení, In: Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, České Budějovice 1965, roč. 2., č. 3, s. 15

Pravděpodobně i z důvodu, že jejich velká většina, zejména z období baroka, nesla sakrální motivy, a proto nebyly v druhé polovině 20. století jejich opravy příliš žádoucí. Pozoruhodná je i skutečnost, že validní doklady o domovních znameních v příslušných stavebně-historických dokumentacích českobudějovických domů ve velké většině chybí. Vzhledem k technologiím domovních maleb i k minimální dokumentaci musíme pro velký nedostatek informací rezignovat na autentičnost téměř všech dnešních domovních znamení v Českých Budějovicích. Současné malby většinou vznikaly pozdějším domalováním, často pouze podle výtvarného názoru vzniklého jen z ústního podání.¹⁵² Dodnes můžeme v Českých Budějovicích najít obnovené domovní obrazy, například v ulici Česká 204/2, 227/15, 246/35, Hroznová 317/14, Kněžská 364/24 nebo Široká 140/39.

Kněžská ulice č.p. 24

Na jednopatrovém barokním domě s iluzivním kvádrováním č.p. 24 v Kněžské ulici můžeme na průčelí spatřit fresku Panny Marie Budějovické s italský nápisem a letopočtem 1710. Nápis se nachází pod okny prvního patra a je rozdělen malbou Pannou Marie Budějovické, která je v oválném rámu. Postava Panny Marie je ztvárněna na žlutém pozadí, má typicky rozpuštěné vlasy, sepjaté ruce, tělo a hlava nejsou natočeny do žádné strany. Nad postavou Madony se vznášejí dva andělé, kteří nesou v rukou korunu.

Dům byl v roce 1710 přestavěn z původní renesanční podoby na barokní, přestavbu dal provést truhlářský mistr Osvald Bissuti, původem Ital. Při ní vznikla i malba Panny Marie Budějovické a zkratkovitý nápis v italštině:¹⁵³

*AMA DIO ET NON LASIA DIRE CHE FALIRE FA PVR DIR VOLE AMA BENE ET LASI
DIO DAL FORS A 17. DIRE CHORE 10.*

Jeho překlad je uváděn jako:

*„Miluj Boha a nepřipust' řeči, které křivě mluví o čistém, vol v lásce a ponech Bohu
všemohoucímu řízení celku Léta Páně 1710.“*¹⁵⁴

¹⁵² Radko Chodura, K výtvarné interpretaci Panny Marie Ochránitelky na českobudějovických domovních znameních, In: Setkání, České Budějovice 1997, č.1, str. 8

¹⁵³ Daniel Kovář, Budějovický poutník, aneb, Českými Budějovicemi ze všech stran, Praha 2006, s. 53

¹⁵⁴ Ibidem, s. 54

Česká ulice č.p. 2

V České ulici můžeme najít celkem tři vyobrazení Panny Marie Budějovické. První lze spatřit na štítu domu č.p.2 v oválné kartuši mezi okny nejvyššího patra. Jedná se malbu lidového charakteru. Žluté pozadí s přechodem zelené spodní části obrazu zcela neodpovídá barevnosti původní předlohy.

Česká ulice č.p. 15

Další z obnovených motivů se nachází na fasádě domu č.p. 15 v České ulici. Stojící figura Panny Marie je umístěna ve štukovém obdélníku. Postava na žlutém pozadí má typicky sepjaté ruce, tvořící mezi lokty i zápěstími pravý úhel. Bohorodička má tmavě hnědé vlasy, splývající až ke kotníkům. Zelené šaty jsou v pase přepásané zlatým páskem a celé roucho je zdobeno klásky. Panna Marie má navíc okolo krku přívěsek s křížkem, nad hlavou se jí vznáší koruna. Dolní část postavy je bez ukončení a rozplývá se do ztracena.

Česká ulice č.p. 35

Další vyobrazení nalezneme v České ulici na domě čp. 35, kde v nejvyšší části štítu nad oknem pod střechou je ve štukovém rámci tvaru zvonu malba znázorňující stojící Madonu. Kvůli úpravám bylo původní vyobrazení značně pozměněno. Okolo postavy bylo dříve modré nebe s hvězdičkami, které bylo přemalováno červenohnědou barvou a byl pozměněn i tvar útlé postavy Panny Marie.¹⁵⁵ Vznik pozdně barokní fasády je datován nápisem v parapetech oken v prvním patře do roku 1776.

Hroznová ulice č.p. 14

Trochu jiný výraz má ztvárnění Panny Marie v Hroznové ulici č.14, opět umístěné vysoko pod atikou. Na vyobrazení je patrné, že je provedeno poučenějším malířem. Malba Panny Marie Budějovické na plechu byla vytvořena Karlem Švejdou z Českých Budějovic v roce 1994.¹⁵⁶ Panna Marie je zobrazena na hnědočerveném pozadí, ze kterého vystupují žluté hvězdy. Přesně v proporcích jsou zachyceni i dva andělíčci nesoucí nad hlavou královskou korunu.

¹⁵⁵ František Rada, Domovní znamení, In: Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, České Budějovice 1965, roč. 2., č. 3, s. 15

¹⁵⁶ Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 328

Široká ulice č.p. 39

Na samém konci Široké ulice na domě č.p. 39 se v kartuši ve tvaru obdélníku nachází freska Panny Marie Budějovické, vedle níž se nachází i obraz sv. Jiří v torzálním stavu. V jeho horní části je fragment čísla 33, pravděpodobně odkazující na letopočet 1633, kdy dům patřil měšťanu Václavu Baldoufovi. Přibližně o sto let později převrstvila původní omítku nová vrstva, přičemž původní znamení ve štukovém rámu se sice nedochovalo, ale v roce 1985 bylo „rekonstruováno“ v podobě Panny Marie Klasové, namalované na plechové podložce. Můžeme se domnívat, že právě tuto mariánskou ikonografii pro svůj dům vybral jeho tehdejší vlastník (1716- 1743), zámožný provazník Josef Ennhueber.¹⁵⁷ Panna Marie Budějovická je vyobrazena podle původní gotické předlohy, natočená mírně (heraldicky) doprava. Světlé pozadí s hvězdičkami kontrastuje s tmavě šedými šaty Panny Marie posetými klásky.

Krajinská ulice č.p. 3

Jedno ze zaniklých domovních znamení se nacházelo dříve v Krajinské ulici na průčelí domu č.p. 3 (dříve č.p. 17), který byl zbořen roku 1908-9. Představoval příklad měšťanské barokní architektury se štítem rozvinutým volutami a s bohatou reliéfní štukovou výzdobou v prvním patře, kde byla vyobrazena Panna Marie Budějovická, ve štítě se nacházel pekařský znak.¹⁵⁸ Přestavbu, při níž byla mezi okny prvního patra umístěna štuková kartuše s malovanou postavou Panny Marie Budějovické podle obrazu v dominikánském klášteře, nechal provést roku 1769 měšťan a pekařský mistr Lukáš Bernard Schneider (1717-1782).¹⁵⁹ On sám také vlepil do své kroniky nákras uličního průčelí, který byl zhotoven stavitelem či zednickým mistrem, díky němuž si můžeme dnes původní podobu stavby včetně domovního znamení prohlédnout. Panna Marie byla zobrazena v typickém postoji se sepjatýma rukama, rozpuštěnými vlasy a svatozáří. Způsob, jakým Mariiny šaty splývají, připomíná Dietrichova sochařská ztvárnění.

¹⁵⁷ Richard Gold, *Proměny domovních znamení v Českých Budějovicích* (Bakalářská práce), Praha 2012, s.38

¹⁵⁸ Jakub Pavel, *České Budějovice*, Praha 1965, s. 73

¹⁵⁹ Daniel Kovář, *Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století*, České Budějovice 2025, s. 84

Český Krumlov – Kájovská ulice č.p. 69

Panna Marie Budějovická se vyskytovala na domovních znameních nejen v Českých Budějovicích, ale i v jiných městech, například v Českém Krumlově. V ulici Kájovská č.p. 69. je mezi okny umístěn ve štukovém medailonu obraz Panny Marie Klasové s německým nápisem a letopočtem 1743. Toto datum odkazuje na dokončení barokní přestavby domu, při níž vzniklo i vyobrazení Panny Marie na popud tehdejšího majitele Šimona Stöckla.¹⁶⁰ Panna Maria je vyobrazena v typickém postoji, se sepjatýma rukama a rozevlátými vlasy. Nad hlavou se jí vznášejí dva andělíčky nasazující jí korunu. Pozadí s hvězdičkami je červené barvy, rovněž jako šaty s klásky Panny Marie, na kterých jsou vidět stopy pravděpodobně modré barvy.

Na příkladu domovních znamení vidíme, že úcta k Panně Marii Budějovické nebyla pouze pěstována dominikány, ale měla i své místo v srdcích obyvatel, kteří si tuto ikonografii pro své domy svobodně volili na základě osobní víry a náboženského přesvědčení.

¹⁶⁰ SÚRPMO, Stavebně historický průzkum, Kájovská ulice č.p. 69, Praha 1971, NPÚ ÚOP České Budějovice, s.2

4.4. Pozdější díla

S pronikáním osvěcenských myšlenek v druhé polovině 18. století vypjaté projevy zbožnosti a úcty k dominikánské divotvůrkyni vychládaly a ustávala i početná procesí směřující k obrazu. Po zrušení dominikánského konventu udržovali mariánský kult budějovičtí piaristé, ale s větším důrazem se ho znovu chopili redemptoristé, když v roce 1885 klášter převzali. Úcta k Panně Marii Budějovické v Českých Budějovicích a okolí tak nikdy úplně nezanikla, což nám mimo jiné dokládají další četná vyobrazení z doby pozdější.

Kolem roku 1800 můžeme datovat domovní znamení s Pannou Marií Budějovickou na domě čp. 107 v ulici Parkán v Českém Krumlově. Z 19. století pochází nevelká olejomalba umístěná v sakristii chrámu ve Zlaté Koruně. Méně kvalitní malba na plátně o rozměrech 115 x 75,5 cm, pocházející ze 60. let 19. století se nachází v budově Biskupství českobudějovického.¹⁶¹ Jedním z mladších zobrazení v Českých Budějovicích je malba na bočním oltáři v kostele sv. Jana Nepomuckého, která pochází v době okolo roku 1914. Dosud autor není znám, stejně tak jako datace, nicméně lze předpokládat, že vznikl v době stavby kostela nebo krátce po ní.

Co se týče přímých kopií původního gotického obrazu, poměrně zdařilá replika byla pořízena českobudějovickými redemptoristy v roce 1945, avšak s tím, že německé nápisy byly nahrazeny českými: „*Věrná ochránkyně jižních věrných Čech, Panno Maria Budějovická, zůstaň povždy matkou milosti lidu svému.*“ Rozměry zůstaly nepozměněny od původního originálu. Dnes se tento obraz nachází na chodbě Biskupského gymnázia sv. Jana Neumanna v Českých Budějovicích. Moderní podobu Panny Marie Budějovické vytvořil A. Klouda v roce 1992 v mozaikové výzdobě oken kaple českobudějovického biskupství. Pravděpodobně nejmladší kamennou sochou Panny Marie Budějovické nechala zřídit na prostranství dvora domu kongregace sester Nejsv. Svátosti v Českých Budějovicích na Rudolfovske ulici. Dílo zhotovil sochař J. Rudovský roku 1995. Pískovcová socha je 105 cm vysoká a stojí na 98 cm vysokém soklu. Každé ráno se u ní modlí děti, které přichází do místní mateřské školky. V poslední řadě je důležité zmínit kopii obrazu z roku 2001, jež byla určena jako osobní dar pro kardinála Joachima Meisnera. Kopii vyhotovil akad. mal. Pavel Šmejkal.¹⁶²

¹⁶¹ Obraz byl restaurován roku 1956 malířem Rudolfem Krásou.

¹⁶² Jiří Černý, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 330

Závěr

Přestože určité souvislosti s milostným obrazem Panny Marie Budějovické zůstávají zahaleny tajemstvím, nevylučuje to skutečnost, že patří mezi nejstarší obrazy tohoto typu. Samotné téma Panny Marie Klasové je samo o sobě velice rozsáhlé a jeho celé obsažení by bylo nad rámec jedné bakalářské práce. Cílem byla proto celková interpretace jevu tohoto ikonografického typu a jeho holistické studium se zaměřením na oblast Českobudějovicka. Na základně početných děl, ať už ranějších či starších, která jsou ve městě stále přítomná, můžeme konstatovat, že i přes některé pokusy minulého režimu náboženský život a některá díla odstranit, úcta k Panně Marii Budějovické dodnes přetrvává, i když ne v takové míře, jako tomu bylo právě v období baroka.

Přínos textu lze spatřit v několika rovinách. Díky chronografickému řazení můžeme pozorovat, jak se v průběhu období baroka kult Panny Marie Budějovické postupně vyvíjel a jaké nástroje byly využívány k jeho propagaci. Na počátku převažovala malířská zobrazení, především drobnějších rozměrů, později se ve větších měřících začala dostávat do budov městské správy či soukromých interiérů. S počátkem 18. století začala být nejhojněji ztvárňována sochařská díla, která se velmi často uplatňovala v městském prostoru a na veřejných prostranstvích tak, aby byla na očích co nejvíce lidem. Za období vrcholné úcty tak můžeme považovat poslední třetinu 17. století až první polovinu 18. století, později obliba vyobrazování tohoto typu začala postupně ustávat, ale ne zcela.

Co se týče vývoje samotného zobrazení v čase, je pozoruhodné, že se od původní gotické předlohy žádné z nich, s výjimkou jedné ¹⁶³, příliš neliší. Pozorujeme zde jev, kdy se zachovávalo gotizující zobrazení, vyobrazení Panny Marie Budějovické nijak nepodléhalo dobovým ideálům barokního umění, a zůstalo zpodobňováno ve statické poloze. Můžeme tak spatřovat tendenci kultu uctívat jedno ustálené vyobrazení, které je nezávislé na dobovém vkusu a neuplatňují se od něj větší odchylky oproti originálnímu milostnému obrazu. Tato skutečnost byla nejvíce patrná právě v sousoších, kde je ztvárněno více postav najednou a je zde tento kontrast nejmarkantnější.

Dále z výsledků práce vyplývá rozsah vlivu dominikánů na šíření kultu Panny Marie Budějovické a podstatná míra zastoupení děl, která v Českých Budějovicích vznikla z jejich iniciativy. Lze s jistotou říci, že se jednalo o více než nadpoloviční většinu zastoupených děl takto vzniklých, která byla soustředěována kolem centra kultu Panny

¹⁶³ Odkazují na sochu Panny Marie na varhanním nástavci v klášterním kostele Obětování Panny Marie.

Marie Budějovické – dominikánského kláštera. Zároveň je patrná skutečnost, že úcta ke zdejší Divotvůrkyni měla své místo i v myslích občanů, kteří motiv využívali nezávisle na dominikánském řádu. Všechna díla zároveň sehrávala podstatnou roli v náboženském životě.

Na závěr lze říci, že kult Panny Marie Budějovické je dodnes ve městě rozšířen více, než by se na první pohled mohlo zdát. Tato bakalářská práce si kladla za cíl téma Panny Marie Budějovické systematicky zpracovat v dobovém kontextu v rámci jednoho příspěvku. Nové poznatky práce by mohly sloužit k obnovení zájmu ze strany odborné i neodborné veřejnosti a otevřít dveře dalšímu bádání v této oblasti, která je neoddělitelně spjata s Českými Budějovicemi. Téma Panny Marie Budějovické si bezpochyby si zaslouží ještě další důkladnější uměleckohistorická zhodnocení.

Seznam použitých zdrojů

Prameny:

Dušek Václav - Dušek Jan, Restaurátorská zpráva: Socha P. Marie Ochránitelky, NPÚ ÚOP České Budějovice, České Budějovice 1986

Hosnedl Lukáš, Restaurátorská zpráva: Kamenná socha Panny Marie Budějovické s architekturou a dekorativními vázami z kaple sv. Petra obec Boršov nad Vltavou, NPÚ ÚOP České Budějovice, České Budějovice 2018

Jaroslav Fuka, Restaurátorská zpráva: socha P. Marie Budějovické, 8 sošek andílků, NPÚ ÚOP České Budějovice, České Budějovice 2000

Jihočeské muzeum, Inventární kniha sbírek, inv. č. 353, České Budějovice 1921

SÚRPMO, Stavebně historický průzkum, Kájovská ulice č.p. 69, NPÚ ÚOP České Budějovice, Praha 1971

Tlášek Ivan, Restaurátorská zpráva: Socha P. Marie ze Senovážného náměstí v Českých Budějovicích, NPÚ ÚOP České Budějovice, Libníč, 2015

Literatura:

Binder Milan, Kapličky, sochy a křížky: drobná sakrální architektura na území města Českých Budějovic, České Budějovice 2019

Černý Jiří, Mariánské sousoší v Českých Budějovicích, In: Immaculata, č. 38, České Budějovice 1988, s. 24-26

Černý Jiří, Milostný obraz Panny Marie Budějovické a jeho multiplikace, in: Zprávy památkové péče, 2003, č. 5, s. 320-330

Černý Jiří, Poutní místa jižních Čech: Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti, České Budějovice 2006

Černý Jiří, Poutní místa Českobudějovická a Novohradsko: Českobudějovicko, Hlubocko, Lišovsko, Novohradsko, Trhosvinensko, Vltavotýnsko České Budějovice 2004

Engelbert Kirschbaum, Lexikon der christlichen Ikonographie I., Ährenkleidmaria, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1968, s. 82-85

Fialová Petra, Panna Maria Klasová, In: Muzejní a vlastivědná práce 1995, č. 3, s. 129-150

František Rada, Domovní znamení, In: Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, roč. 2., č. 3, České Budějovice 1965

Franz František Xaver, Budějovická Panna Maria: Dějiny mariánského kostela a jeho milostného obrazu, České Budějovice 1905

- Gaži Martin, Vazby jihočeských městských komunit k mariánským ochranitelkám v 17. a 18. století, In: Výběr 39, č. 1, České Budějovice 2002
- Hobizal František, Budějovická trilogie. Budějovické nálady — Volání budějovických zvonů — Bomby na Budějovice, Kostelní Vydří 2007
- Chodura Radko, K výtvarné interpretaci Panny Marie Ochránitelky na českobudějovických domovních znameních, In: Setkání, č.1, České Budějovice 1997
- Jakub Pavel, České Budějovice, Praha 1965
- Kopáček Jiří (ed.), Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 2006
- Kovář Daniel, Budějovický poutník, aneb, Českými Budějovicemi ze všech stran, Praha 2006
- Kovář Daniel, Dominikánský klášter v Českých Budějovicích, České Budějovice, 2017
- Kovář Daniel, Veduty a jiná vyobrazení města Českých Budějovic 17.-19. století, České Budějovice 2025
- Maxová Ivana, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Jihočeském kraji: (okresy České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek, Prachatic, Strakonice a Tábor), Praha 2009
- Mikulec Jiří, Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích, Příbram 2013
- Pavelec Petr, Klášterní kostel Obětování Panny Marie: uměleckohistorický průvodce, České Budějovice 1997
- Pletzer Karel, Českobudějovičtí výtvarní umělci v 17. a 18. století. In: Jihočeský sborník historický, roč. 60—61, České Budějovice: Jihočeské muzeum 1991—1992
- Royt Jan, Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. stol., Praha 1999
- Royt Jan, Zahrada mariánská - mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století, Sušice 2000
- Schelová Alena, Restaurátor poodhalil téměř šestisetleté tajemství zázračné budějovické Madony, In: Českobudějovické listy, České Budějovice 1998, s.12- 13
- Schichellius Michael, Puteus aquarum viventium, cantic: 4. cap. oder Ein Brun[n] deß Lebendigen Waffers: das ist, die Mirackel, vrsprung vnd Gnaden, so Gott der Allmächtige von dritthalb hundert vnd mehr Jahren tasset entspringen, durch den Lebendigen Brunn, nemblich durch die Verdenst der Allerseeligsten vnd Großmächtigsten Jungfrawen Gottes vnd der Menschen Mutter Mariae: bey denen Predigern in der König. befreysten Bergstatt Böhm. Budweiß, jetzt dem öffentlichenlicht gegeben. Gedruckt zu Prag: bey Urban Balthasarn Goliasch, Praha 1665
- Štajnochr Vítězslav, Panna Maria Divotvůrkyně: Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa, Uherské Hradiště 2000
- Watzl Josef, Orodovnice před svatyní svatých: původ a dějiny zázračného obrazu P. Marie v kostele OO. Redemptoristů v Č. Budějovicích 1410-1910, Český Krumlov 1910
- Zíka Jan, Panna Maria Budějovická: Nástin a popis starobylého chrámu a milostného obrazu, České Budějovice 1932

Kvalifikační práce:

Frojdová Marie, Latinské nápisy města Českých Budějovic, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, Katedra teologických věd, České Budějovice 2014

Gold Richard, Proměny domovních znamení v Českých Budějovicích, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha 2012

Grešlová Jana, Zobrazení a symbolika mariánských ctností ve vybraných uměleckých dílech, Bakalářské práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář estetiky, Brno 2017

Kolářová Kateřina, Vliv barokní kultury na městské prostředí. České Budějovice v 17. a první polovině 18. století, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Praha 2022

Strouhová Hana, Epigrafické památky vnitřního města Českých Budějovic do roku 1900, Diplomová práce, Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice 2015

Vodička Matěj, Českobudějovický sochař Josef Dietrich, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav estetiky a dějin umění, České Budějovice 2014

Internetové zdroje:

Michl Lukáš, Evidenční list kulturní památky: Socha Panny Marie [online], [cit. 2026-22-03], Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=900734

Památkový katalog, Mariánské sousoší [online], [cit. 2026-30-03], Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/marianske-sousosi-11217977>

Památkový katalog, Socha P. Marie Budějovické [online], [cit. 2026-30-03], Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/socha-p-marie-budejovicke-19714736>

Obrazová příloha

Obr. č. 1. - Milostný obraz Panny Marie Budějovické, počátek 15. století, Biskupství českobudějovické

Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1#/media/Soubor:Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_\(origin%C3%A1l\).jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1#/media/Soubor:Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_(origin%C3%A1l).jpg)

Obr. č. 2 – Pečeť převora Ludwiga Guelphia s vyobrazením Panny Marie Klasové, 1650, SOkA České Budějovice

Zdroj: Daniel Kovář – Dominikánský klášter v Českých Budějovicích, České Budějovice 2017, s. 171

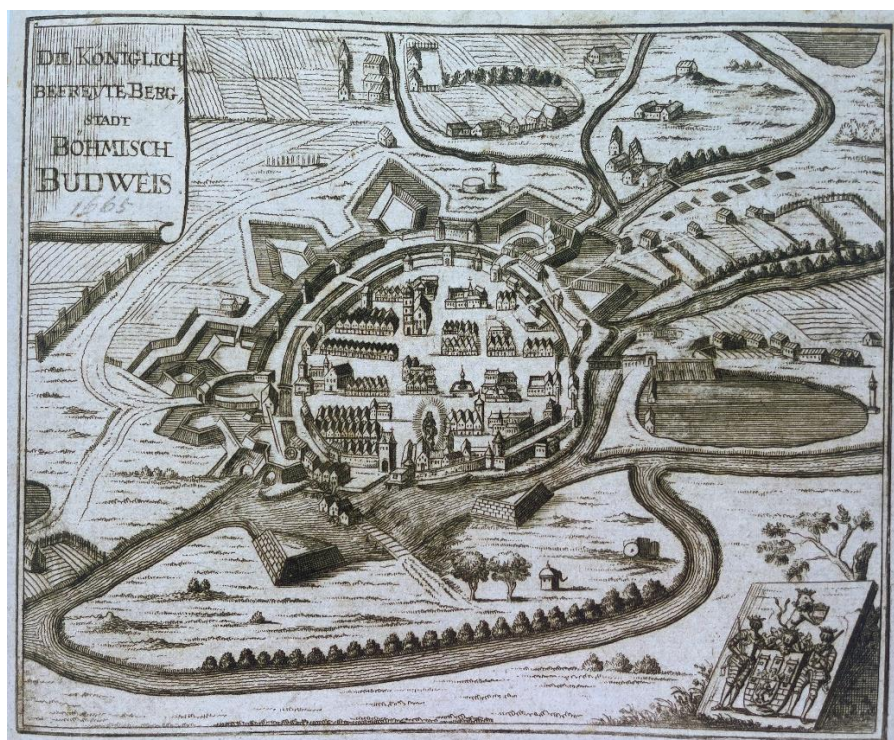
Obr. č. 3 - Daniel Wussin, Požár města v roce 1641, 1655, vlepená příloha knihy Michaela Schichelia *Puteus aquarum viventium*

Zdroj: Daniel Kovář, Veduty a jiná zobrazení města Českých Budějovic 17-19. století, České Budějovice 2025, str. 51

Obr. č. 4 - Daniel Wussin, Celkový pohled na město od západu, 1655, vlepená příloha knihy Michaela Schichelia *Puteus aquarum viventium*

Zdroj: Daniel Kovář, Veduty a jiná zobrazení města Českých Budějovic 17-19. století, České Budějovice 2025, str. 58

Obr. č. 5 – M. J. Vogt, Celkový pohled na město od západu (dle Wussina), 1712,
mědiryt, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích

Zdroj: Daniel Kovář, Veduty a jiná zobrazení města Českých Budějovic 17-19. století,
České Budějovice 2025, str. 75

Obr. č. 5 - Obraz Panny Marie Klasové s pohledem na město a se znaky radních, 1676–1677, olejomalba na plátně, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích

Zdroj: <https://www.facebook.com/jihoceskemuzeum/photos/obraz-panny-marie-klasov%C3%A9-s-pohledem-na-m%C4%9Bsto-a-se-znaky-radn%C3%ADch-16761677-olejom/1802060164457472/>

Obr. č. 6 - Obraz Panny Marie Budějovické z domu v České ulici, 2. polovina 17.století, Alšova jihočeská galerie

Foto: autorka

Obr. č. 7 - Barokní kopie na zadní straně milostného obrazu , 18. století, Biskupství českobudějovické

Foto: Alois Martan

Obr. č. 8 - Grafický list zobrazující Pannu Marii Budějovickou, polovina 18.století, Jihočeské muzeum

Zdroj:https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:M%C4%9Bdiryt_s_vyobrazen%C3%ADm_Panny_Marie_Bud%C4%9Bjovick%C3%A9_z_druh%C3%A9_polooviny_18._stolet%C3%AD.jpg

Obr. č. 9 – Varhany na kruchtě hlavní lodi v klášterním kostele Obětování Panny Marie, 1676

Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Dominik%C3%A1nsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter_\(%C4%8Cesk%C3%A9_Bud%C4%9Bjovice\)#/media/Soubor: Budweis-Mariae_Opferung-Obetovani_Panny_Marie-54- Orgel-gje.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Dominik%C3%A1nsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter_(%C4%8Cesk%C3%A9_Bud%C4%9Bjovice)#/media/Soubor: Budweis-Mariae_Opferung-Obetovani_Panny_Marie-54- Orgel-gje.jpg)

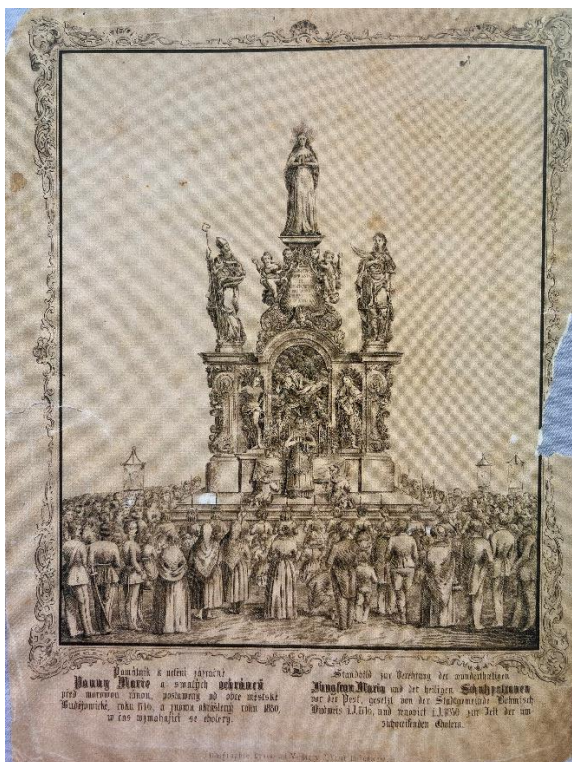
Obr. č. 10 , 11– Socha Panny Marie z varhanního nástavce v průběhu a po restaurování, 1676

Foto: Jaroslav Benda, Roman Lavička

Obr. č. 12 – Sousoší na Mariánském náměstí v Českých Budějovicích, 1715 – 1716

Foto: autorka

Obr. č. 13 – Mariánské sousoší, grafický list, 1850, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích

Zdroj: Daniel Kovář, Veduty a jiná zobrazení města Českých Budějovic 17-19. století, České Budějovice 2025, str. 182

Obr. č. 14 – Socha Panny Marie Budějovické na břehu řeky Malše, 1715

Foto: autorka

Obr. č. 15 - Reliéf s P. M. Budějovickou na studni v rajske zahradě dominikánského kláštera, 1715

Foto: Roman Lavička

Obr. č. 16, 17 – Socha Panny Marie Budějovické nad portálem křížové chodby, Dominikánský konvent, České Budějovice, 1718

Foto č. 16: autorka

Zdroj foto č. 17:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Socha_Panny_Marie_Bud%C4%Bjovick%C3%A9_nad_port%C3%A1lem_k%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%A9_chodby_-_crop.jpg

Obr. č. 18 -Socha P. M. Budějovické na kaplička sv. Petra v Boršově nad Vltavou, 1718

Foto: autorka

Obr. č. 19 - Reliéf Panny Marie Budějovické na největším českobudějovickém zvonu Bumerin, 1723

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Panna_Maria_Bud%C4%Bjovick%C3%A1#/media/Soubor:Reli%C3%A9f_Panny_Marie_Bud%C4%Bjovick%C3%A9_na_nejv%C4%9Bt%C5%A1%C3%ADm_%C4%8Deskobud%C4%Bjovick%C3%A9m_zvonu_Bumerin_z_roku_1723_od_lineck%C3%A9ho_zvona%C5%99e_Silvia_Kreuze.jpg

Obr. č. 18, 19 - Socha P.M. Budějovické v budově prelátství v Českém Krumlově, 1. třetina 18. století

Foto č. 18: autorka, Foto č. 19: Jaroslav Fuka

Obr. č. 20 - Sousoší sv. Anny vyučující Pannu Marii, 1741

Foto: autorka

Obr. č. 21 - Socha Panny Marie Budějovické dříve před Svinenskou branou, dnes v průchodu síla Památkového ústavu, 1746

Foto: autorka

Obr. č. 22 - Socha Panny Marie ze Senovážného náměstí, fotografie z roku 1930

Zdroj:https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_drobn%C3%BDch_sakr%C3%A1ln%C3%ADch_pam%C3%A1tek_v_%C4%8Cesk%C3%BDch_Bud%C4%9Bjovic%C3%ADch#/media/Soubor:Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_p%C5%99ed_Svinenskou_branou_crop.jpg

Obr. č. 23 – Panna Marie ze Senovážného náměstí, stav před restaurováním, fotografie z roku 1986

Foto: Václav Dušek

Obr. č. 24 - Socha Panny Marie z kostela sv. Trojice na Pražském předměstí, okolo 1750

Zdroj: Databáze Jihočeského muzea, poskytnuto Mgr. Hynkem Rulíškem

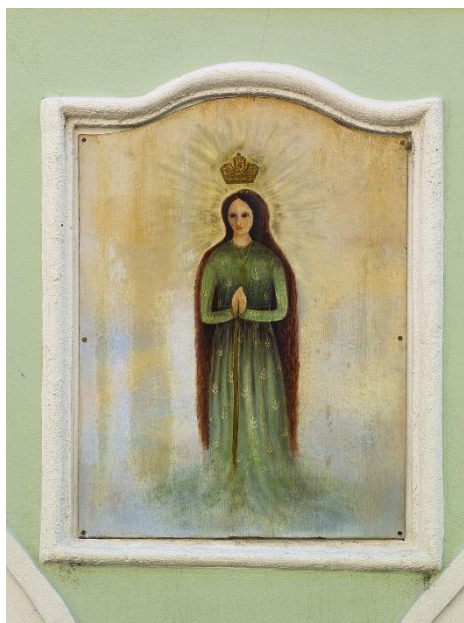
Obr. č. 25 - Domovní znamení dům č.p. 24 v Kněžské ulici s Pannou Marií Budějovickou, 1710

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_drobn%C3%BDch_sakr%C3%A1ln%C3%ADch_pam%C3%A1tek_v_%C4%8Cesk%C3%BDch_Bud%C4%9Bjovic%C3%ADch#/media/Soubor:Kn%C4%9B%C5%BEsk%C3%A1_24,_Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_01.jpg

Obr. č. 26 – Domovní znamení v ulici Česká č.p. 2, datace neznámá

Zdroj:https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_drobn%C3%BDch_sakr%C3%A1ln%C3%ADch_pam%C3%A1tek_v_%C4%8Cesk%C3%BDch_Bud%C4%9Bjovic%C3%ADch#/media/Soubor:%C4%8Cesk%C3%A1_2,_Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A11.jpg

Obr. č. 27 – Domovní znamení v ulici Česká č.p. 15, datace neznámá

Zdroj:https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:%C4%8Cesk%C3%A1_15,_Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A11.jpg

Obr. č. 28 – Domovní znamení v ulici Česká 35, 1776

Foto: autorka

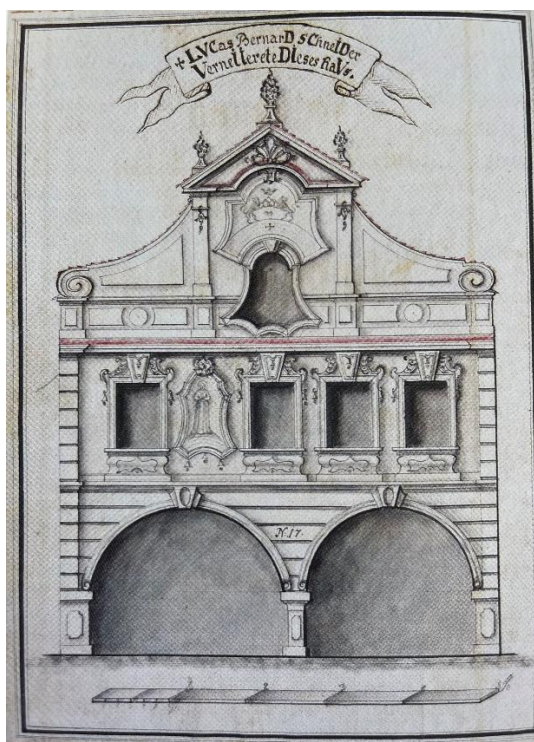
Obr. č. 29 – Domovní znamení v ulici Hroznová č.p. 14, datace neznámá

Zdroj:https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_drobn%C3%BDch_sakr%C3%A1ln%C3%ADch_pam%C3%A1tek_v_%C4%8Cesk%C3%BDch_Bud%C4%9Bjovic%C3%ADch#/media/Soubor:Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovic%C3%A1,_Hroznov%C3%A1_14_01.jpg

Obr. č. 30 – Domovní znamení v ulici Široká č.p. 39, 1. polovina 18. století

Zdroj: cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_drobných_sakrálních_památek_v_Českých_Budějovicích#/media/Soubor:Panna_Maria_Budějovická_Široká_39.jpg

Obr. č. 31 – Nákras bývalého průčelí domu č.p. 3 v Krajinské ulici se zaniklým domovním znamením, 1769, SOkA ČB

Zdroj: Zdroj: Daniel Kovář, Veduty a jiná zobrazení města Českých Budějovic 17-19. století, České Budějovice 2025, str. 85

Obr. č. 32 – Domovní znamení s Pannou Marií Budějovickou na měšťanském domě v Českém Krumlově, ulice Kájovská č.p. 69, 1743

Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1#/media/Soubor:Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_\(Klasov%C3%A1\)_v_%C4%8Cesk%C3%A9m_Krumlov%C4%9B.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1#/media/Soubor:Panna_Maria_Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_(Klasov%C3%A1)_v_%C4%8Cesk%C3%A9m_Krumlov%C4%9B.jpg)

Obr. č. 33 – Kopie milostného obrazu Panny Marie Budějovické pořizena českobudějovickými redemptoristy, 1945

Foto: autorka

Obr. č. 34 – Novodobá soška Panny Marie Klasové v zahradě Kongregace sester
Nejsvětější Svátosti v Lipenské ulici, 1995

Zdroj:https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_drobn%C3%BDch_sakr%C3%A1ln%C3%ADch_pam%C3%A1tek_v_%C4%8Cesk%C3%BDch_Bud%C4%9Bjovic%C3%ADch#/media/Soubor:C%C3%ADrkev%C3%AD_mate%C5%99sk%C3%A1_%C5%A1kola_%C4%8Cesk%C3%A9_Bud%C4%9Bjovice_Maria.jpg